

Agenda 2030 uitvoeren in Vlaanderen

De Duurzame Ontwikkelingsdoelen en gender
Richtingwijzers en aanbevelingen voor het beleid

Brussel, oktober 2016

Inhoud

Inleiding

p 4

Wat is duurzame ontwikkeling?

Wat is Agenda 2030?

Zijn de Duurzame Ontwikkelingsdoelen relevant voor het Vlaanderen?

Is Agenda 2030 relevant voor het Vlaams Gelijke Kansenbeleid?

Gender en duurzame ontwikkeling en Agenda 2030

Hoe kan Vlaanderen Agenda 2030 vorm geven

Algemene voorwaarden

p 7

Een specifieke strategie, democratisch en participatief overleg

Agenda 2030 als minimumstandaard

Onderling afgestemd beleid

Alle Vlaamse instellingen en diensten betrekken

Geen eenzijdige benadering

Een knooppuntbenadering en intersectie denken

Eigen indicatoren en een specifieke parlementaire commissie

Gendermainstreaming

De aanbevelingen van de Commissie Status van de Vrouw uitvoeren

Aanbevelingen per Duurzame Ontwikkelingsdoelstelling

Ban overal ter wereld alle vormen van armoede p 13

Een gezond leven en welzijn voor iedereen op alle leeftijden P 16

Verzeker gelijke toegang tot kwaliteitsvol onderwijs en bevorder kansen op levenslang leren voor iedereen p 19

Bereik gendergelijkheid en empowerment voor alle vrouwen en meisjes p 22

Verzeker iedereen toegang tot water en sanitair en zorg voor duurzaam waterbeheer p 30

Verzeker iedereen toegang tot betaalbare, betrouwbare, duurzame en moderne energie p 32

Bevorder stabiele, inclusieve en duurzame economische groei, volledige en productieve tewerkstelling en waardig werk voor iedereen p 35

Bouw veerkrachtige infrastructuur, bevorder inclusieve en duurzame industrialisering en stimuleer innovatie p 38

Verminder ongelijkheid binnen en tussen landen p 41

Maak steden en dorpen veilig, veerkrachtig en duurzaam p 43

Verzeker duurzame consumptie- en productiepatronen	p 47
Neem dringend actie om de klimaatverandering en de negatieve impact ervan te bestrijden	p 50
Bevorder vreedevolle en inclusieve samenlevingen, verzeker toegang tot het recht voor iedereen en creëer op alle niveaus effectieve, inclusieve verantwoordelijke en open instellingen	p 53
Versterk de middelen voor uitvoering en revitaliseer het wereldwijd partnerschap voor duurzame ontwikkeling	p 55

Op 25 september 2015 aanvaardden de Verenigde Naties Agenda 2030. Agenda 2030 bevat 17 algemene Duurzame Ontwikkelingsdoelen en 169 subdoelstellingen om de wereld op het spoor van duurzame ontwikkeling te zetten. Mensen en instellingen van over heel de wereld hebben er aan bijgedragen.

In Vlaanderen heeft de Vrouwenraad zich actief ingezet om te verzekeren dat mensenrechten van vrouwen en gendergelijkheid meegenomen werden in de doelen en in de begeleidende Verklaring bij Agenda 2030. In coalitie met organisaties van over heel de wereld zijn we daar ook in geslaagd.

Doelstelling 5 gaat specifiek over gendergelijkheid en empowerment van vrouwen en meisjes en het principe van gendermainstreaming werd algemeen aanvaard. In alle doelstellingen moet rekening gehouden worden met gender en empowerment van vrouwen en meisjes.

Agenda 2030 is universeel en zal in de komende vijftien jaar het beleid in alle landen en regio's beïnvloeden. Vlaanderen is als regio mee verantwoordelijk voor de uitvoering ervan, zowel in het binnenlands als buitenlands beleid. Tegen 2030 zouden de doelen behaald moeten zijn. Dit zal belangrijke inspanningen vergen.

We leven niet in tijden van verandering, maar in veranderende tijden, zegde Jan Rotmans op de Vlaamse startdag voor de Duurzame Ontwikkelingsdoelen. Een doordenkertje, maar eentje dat duidelijk maakt dat we routines zullen moeten doorbreken en radicaal kiezen voor vernieuwing en duurzaamheid, willen we als samenleving verder goed blijven leven in de nabije toekomst.

Als Vlaanderen de Duurzame Ontwikkelingsdoelen wil behalen zal het met gedurfde en ingrijpende hervormingen moeten komen. Deze veranderingen vragen inspanningen, maar ze zijn niet louter een last. Agenda 2030 biedt Vlaanderen bovenal ook nieuwe kansen op maatschappelijke ontwikkeling: economisch, ecologische en sociaal. De doelstellingen zijn een richtpunt voor wie het aandurft te vernieuwen. Gendergelijkheid loopt hier als een rode draad doorheen. Gendergelijkheid is een belangrijke stimulans voor duurzame ontwikkeling. Wie verandering wil bewerkstelligen, weet dat je daar vrouwen moet bij betrekken. Deze wetmatigheid geldt niet enkel in ontwikkelingslanden. Dit geldt ook in Vlaanderen. Overal ter wereld zijn vrouwen de trekkers van vernieuwing en trendsetters voor vernieuwing van producten, dienstenaanbod, economie...

Dit is de waarheid die Vlaanderen tot zich moet laten doordringen en moet uitdragen, want het is een boodschap van hoop. Hoop op een leefbare, duurzame toekomst voor onze kinderen en kleinkinderen. Hoop op een betere samenleving waar het goed is om te leven en waar het leven van de een niet het leed van de ander betekent.

De Vrouwenraad zal de komende jaren de uitvoering van Agenda 2030 blijven opvolgen. We zullen alert zijn voor de coherentie van dit beleid in al zijn dimensies en met bijzondere aandacht voor de rechten van vrouwen en gendergelijkheid. Dat spreekt voor zich.

Op deze manier zal de Vrouwenraad ook bijdragen tot de nodige genderkliks in Vlaanderen. Dit is de rol die de Vrouwenraad opneemt en verder wil ontwikkelen. Kennis verschaft de basis voor handelen en actiebereidheid. Wij willen onze kennis en expertise graag delen met het Vlaams beleid en bijdragen tot een sterker maatschappelijk draagvlak voor gender en duurzame ontwikkeling.

*Magda De Meyer
Voorzitter Nederlandstalige Vrouwenraad*

Inleiding

Wat is duurzame ontwikkeling?

Duurzame ontwikkeling houdt in dat economische, sociale en ecologische belangen of overwegingen evenwichtig op elkaar afgestemd worden, rekening houdend met het behoud van de draagkracht van de planeet en met het overleven en goede leven voor de huidige en toekomstige generaties.¹

Duurzame economische groei gaat over behoud, duurzaam beheer en herstel van ecosystemen en van de natuurlijke hulpbronnen (bossen, oceanen, water...). Duurzame economische groei creëert minder ongelijkheid, meer kansen en een hogere levensstandaard voor alle mensen. Duurzame economische groei is inclusief en ecologisch evenwichtig.

Armoedebestrijding, duurzame consumptie en productie, duurzaam beheer en bescherming van natuurlijke hulpmiddelen en grondstoffen, naleven van het internationaal recht, respect voor de mensenrechten, vrijheid, vrede en veiligheid, rechtvaardige en democratische samenlevingen, gendergelijkheid en empowerment van vrouwen... vormen het uitgangspunt voor dit beleid.

Duurzame ontwikkeling is het antwoord op de uitdagingen waar de mensheid voor staat: begrensde beschikbaarheid van grondstoffen, beperkte draagkracht van de aarde, klimaatopwarming, verlies van bossen, zoetwater en gronden, luchtvervuiling, overbevolking, armoede, oorlog... .

Wat is Agenda 2030?

Agenda 2030 bestaat uit twee delen: een Verklaring en een eerder actie-georiënteerd deel met 17 algemene Duurzame Ontwikkelingsdoelen en 169 subdoelstellingen. De doelen zijn ambitieus geformuleerd en gelden voor alle landen. Tegen 2030 moeten ze gerealiseerd zijn.²

17 Duurzame Ontwikkelingsdoelen

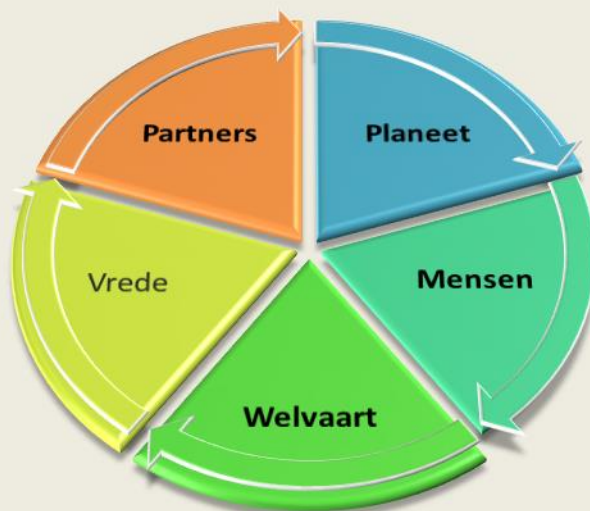
De Verklaring geeft de gezamenlijke visie op duurzame ontwikkeling weer. Ze licht de pijlers van de agenda toe: mensen, de planeet, welvaart, vrede en partnerschappen en stelt de basisbeginselen van

¹ Zie Slottekst van de Rio+20 conferentie. The Future We Want ([A/RES/66/288](#)). Een Nederlandstalig samenvattend overzicht van de Slottekst kan aangevraagd worden bij de [Vrouwenraad](#).

² De doelstellingen en subdoelen zijn deel van Resolutie [A/70/L.1](#) Transforming our World: the 2030 Agenda for Sustainable Development, Algemene Vergadering van de VN, september 2015. Voor de tekst, zie o.m. website Sustainable Development Knowledge Platform: <https://sustainabledevelopment.un.org/post2015>. Het Federaal Instituut voor Duurzame Ontwikkeling (FIDO) vertaalde de tekst. Deze is echter niet zeer precies en soms weinig begrijpelijk in het Nederlands. Wij raden daarom aan om steeds de originele tekst in het Engels of in één van de officiële talen van de Verenigde Naties te raadplegen. Een overzicht van de globale doelstellingen in het Engels, Nederlands & Frans vindt u in [dit document](#).

Agenda 2030 scherp: armoede bannen, niemand achterlaten, gendergelijkheid, duurzame productie en consumptie en goed beheer van natuurlijke rijkdommen.

Vijf pijlers

Niet enkel de overheid is verantwoordelijk voor het behalen van de Duurzame Ontwikkelingsdoelen, ook bedrijven, verenigingen, burgers hebben een rol. De rol van de overheid is wel bijzondere omdat zij het proces kan stimuleren via een wettelijk kader ter ondersteuning van duurzame ontwikkeling en ze door middel van wetgeving niet duurzame praktijken kan bannen.

Zijn de Duurzame Ontwikkelingsdoelen relevant voor Vlaanderen?

Alle Duurzame Ontwikkelingsdoelen en ook de meest subdoelstellingen zijn relevant voor het Vlaams beleid. Onze levensstijl is een belangrijke oorzaak van de klimaatverandering en van het verlies van gronden, wouden, visbestanden, zoetwatervoorraden... . De voorrechten die we toekennen aan multinationals en grootkapitaal via belastingparadijzen creëren een sociaal kerkhof, vooral in het arme Zuiden, maar ook bij ons bestaan armoede, uitsluiting en ongelijkheid.

Het komt er op aan de Doelstellingen te vertalen naar de Vlaamse context. Hierbij moet rekening gehouden worden met het evenwicht tussen economische, ecologische en sociale ontwikkeling, met de onderlinge afstemming van de doelstellingen op elkaar en met de basisprincipes van Agenda 2030: niemand mag uitgesloten worden en in alle doelen moet er een focus zijn op gendergelijkheid en empowerment van vrouwen en meisjes en op duurzaam beheer en behoud van de aarde.

Vlaanderen heeft er alle belang bij om te investeren in Agenda 2030. De transitie naar duurzaamheid biedt uitzicht op investeringen, nieuwe ondernemingen, werk en op meer welvaart en welzijn. In de periode 2008 -2012 werden in de 'groene economie' bijna een half miljoen jobs gecreëerd; en dit in een context van globaal jobverlies.³

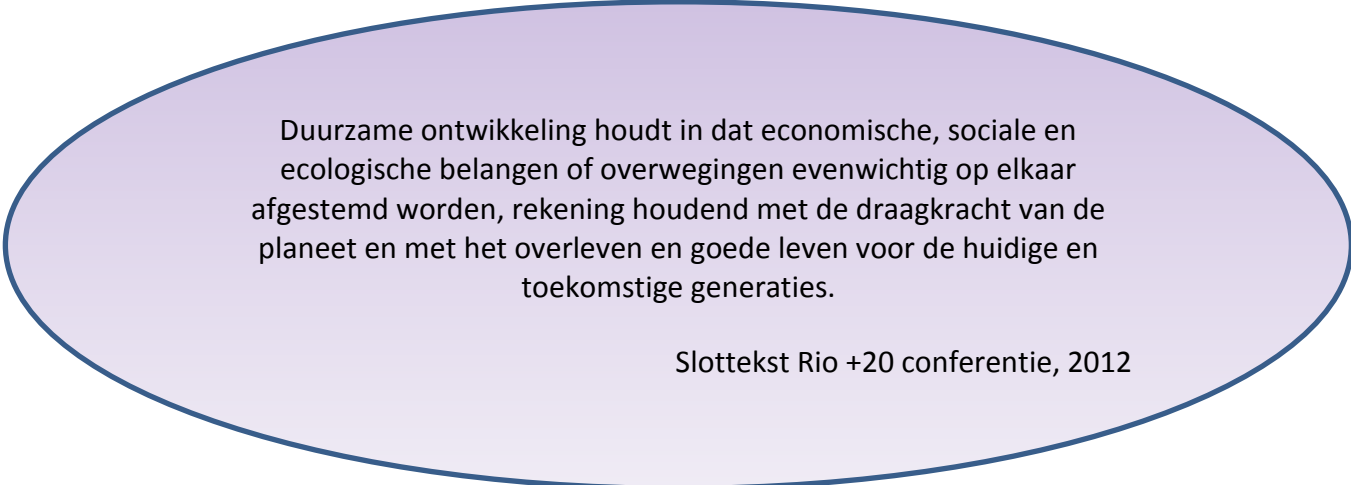
³ Eurostat. http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Environmental_economy_-_employment_and_growth

Is Agenda 2030 relevant voor het Vlaams Gelijke Kansenbeleid?

Doelstelling 5 gaat specifiek over gendergelijkheid en empowerment van vrouwen en meisjes en de Verklaring van Agenda 2030 wijst op het cruciaal belang van het systematisch meenemen van een genderperspectief in alle doelen.⁴ Hoe dit moet gebeuren is wel niet altijd aangegeven. Het komt er dus op aan om voor iedere doelstelling een voor Vlaanderen relevante genderanalyse te maken.

Voor sommige doelen is de genderdimensie welgekend. Armoede, onderwijs, gezondheid, vrede... figureren al lang op de vrouwenrechtenagenda. Voor andere doelen zoals klimaat, duurzaam beheer van oceanen, bossen en ecosystemen... is de kennis geringer. Dit geldt vooral voor Vlaanderen omdat de afhankelijkheid van de natuur en van ecologische evenwichten hier gemaskeerd wordt door de tussenschakels van betaalde arbeid en de 'vermarkting' van vele goederen en diensten. Hierdoor zijn de gevolgen minder direct waarneembaar: ze laten zich vertraagd en op een andere manier voelen. De kennis hierover is nog sterk gefragmenteerd. Binnen Agenda 2030 moet daarom een 'eigen' agenda i.v.m. gender ontwikkeld worden, conform zijn met het internationaal recht en besluiten over vrouwenrechten en empowerment van vrouwen. Alleen op deze manier kan verzekerd worden dat gender stevig verankerd zit in de implementatie van alle Duurzame Ontwikkelingsdoelen.⁵

Dit maakt Agenda 2030 in zijn geheel direct en bijzonder relevant voor het gelijke kansenbeleid in Vlaanderen. Wij pleiten daarom voor een specifiek 2030 genderactieplan, opgesteld door Gelijke Kansen Vlaanderen (Agentschap Binnenlands Bestuur) en het departement Kanselarij, in samenwerking met de vrouwenorganisaties.

Duurzame ontwikkeling houdt in dat economische, sociale en ecologische belangen of overwegingen evenwichtig op elkaar afgestemd worden, rekening houdend met de draagkracht van de planeet en met het overleven en goede leven voor de huidige en toekomstige generaties.

Slottekst Rio +20 conferentie, 2012

⁴ Paragraaf 20, [Resolutie A/70/L.1](#) Transforming our World: the 2030 Agenda for Sustainable Development, VN Algemene Vergadering.

⁵ Het gaat meer bepaald om: het Verdrag tot uitbanning van alle vormen van discriminatie van vrouwen (1979), het Actieplatform van de Vierde Wereldvrouwenconferentie (Peking 1995), de Cairo conferentie over bevolking en ontwikkeling (Cairo 1994), de Besluiten van de Commissie Status van de Vrouw, de Resoluties van de VN Veiligheidsraad over vrouwen, oorlog en vrede.

Hoe kan Vlaanderen Agenda 2030 vorm geven?

In dit deel vindt u eerst enkele algemene aanbevelingen voor de uitvoering van de Duurzame Ontwikkelingsdoelen in Vlaanderen, gevolgd door een schets en aanbevelingen voor 14 van de 17 globale doelstellingen. De focus ligt op het beleid in Vlaanderen. Voor iedere algemene doelstelling wordt een beknopt overzicht van de inhoud gegeven, aangevuld met enkele voor Vlaanderen relevante vaststellingen en cijfers. Ieder hoofdstuk wordt afgesloten met enkele richtingwijzers en concrete aanbevelingen voor het beleid.⁶

A. Algemene voorwaarden

Vlaanderen moet Agenda 2030 vertalen naar de eigen context en bevoegdheden, maar wel conform de wereldwijde ambitie van Agenda 2030. In dit verband kunnen de volgende aanbevelingen naar voren gebracht worden:

Een specifieke strategie, democratisch en participatief overleg: Vlaanderen moet een specifiek plan van aanpak opstellen om tegen 2030 de Duurzame Ontwikkelingsdoelen te behalen. Dit actieplan wordt best opgesteld in samenwerking met het parlement en in overleg met alle stakeholders, inclusief de vrouwenorganisaties.

Agenda 2030 als minimumstandaard: de Duurzame Ontwikkelingsdoelstellingen zijn vastgelegd vanuit het perspectief dat alle landen, ook de armste landen, in staat moeten zijn om ze tegen 2030 te behalen. Een welvarende regio als Vlaanderen moet ze zien als minimumstandaard. Vlaanderen kan en moet meer ambitie tonen.

Een sterk **onderling afgestemd beleid:** bij Agenda 2030 zijn meerdere stakeholders betrokken. Zij moeten samen een coherent plan uitwerken en uitvoeren. Het gaat om afstemming tussen de verschillende Vlaamse administraties, maar evenzeer tussen de beleidsniveaus (lokaal, nationaal, regionaal en internationaal) en met de verschillende stakeholders buiten de overheid: bedrijven, vakbonden, onderwijsinstellingen, middenveld.

Alle Vlaamse instellingen en diensten betrekken: alle Vlaamse instellingen en diensten hebben een opdracht in het behalen van de Duurzame Ontwikkelingsdoelen, ook deze die op dit vlak niet onmiddellijk in beeld komen zoals media, kunsten of sport. Bijvoorbeeld. Media en kunst kunnen informeren en sensibiliseren. Sport kan focussen op inclusie en op gezondheid. ...

Geen eenzijdige benadering: alle betrokkenen moeten onderzoeken welke bijdrage er vanuit de eigen organisatie mogelijk is en welke raakvlakken er zijn met de doelen en acties van anderen, om zo te komen tot een gemeenschappelijk en geïntegreerd plan. Het volstaat niet dat ieder op zich vanuit eigen perspectief planning ontwikkelt. Een eenzijdige benadering is uit den boze. Dit vereist een knooppuntbenadering en intersectie denken.

⁶ We besteden iets meer aandacht aan doelstelling 5, over gendergelijkheid en empowerment van vrouwen en meisjes, waarvan we alle subdoelen behandelen. Doelstelling 17 is een bijzonder geval, zoals u zelf kunt vaststellen.

Een knooppuntbenadering en intersectie denken: Agenda 2030 vormt een samenhangend geheel. Dit wil zeggen dat alle doelstellingen en beginselen nageleefd en uitgevoerd moeten worden. Een voorstel van oplossing of actie zal m.a.w. rekening moeten houden met alle andere doelstellingen en met alle perspectieven van duurzame ontwikkeling. Intersectie denken en een knooppuntbenadering biedt hiervoor een oplossing. Hierbij wordt elke doelstelling, actie of oplossing gezien als knooppunt waar de verschillende secties van Agenda 2030 samenvallen. Gendergelijkheid loopt hier als een rode draad doorheen.

Eigen indicatoren en een specifieke parlementaire commissie: Vlaanderen moet eigen **indicatoren** aannemen. De globale VN indicatoren ⁷, de al bestaande indicatoren voor duurzame ontwikkeling en de indicatoren om welvaart buiten BNP te meten, kunnen dit proces inspireren. Voor alle persoonsgebonden materies moeten deze echter aangevuld worden met genderindicatoren en/of naar sekse opgesplitste gegevens. Het rapport van de Vrouwenraad 'Respons van de Vrouwenraad op het ontwerprapport 'Aanvullende indicatoren naast het BBP⁸' geeft hiervoor een insteek. ⁹ Daarenboven is een kwalitatieve evaluatie nodig. Wij pleiten daarom voor een participatieve aanpak en voor overleg met de vrouwenorganisaties.

Het Vlaams parlement heeft een eigen en bijzonder belangrijke rol in relatie tot Agenda 2030. Gezien het belang van de Duurzame Ontwikkelingsdoelen pleiten wij voor de oprichting van een **specifieke parlementaire commissie** met een 50-50 v/m samenstelling. De commissie zou jaarlijks een publieke hoorzitting kunnen organiseren om een stand van zaken op te maken en hierbij ook het middenveld, waaronder de vrouwenorganisaties, betrekken.

Gendermainstreaming: de genderdimensie van Agenda 2030 is veel ruimer dan enkel het uitvoeren van doelstelling vijf. In iedere doelstelling moet rekening gehouden worden met gendergelijkheid en empowerment van vrouwen en meisjes. Wij pleiten daarom voor de opstelling van een specifiek 2030 genderactieplan, opgesteld in samenwerking met de vrouwenorganisaties.

De aanbevelingen van de Commissie Status van de Vrouw uitvoeren. De vrouwenorganisaties moeten meer middelen en steun krijgen. Gezien de transversale relevantie van gender en empowerment van vrouwen en meisjes voor het succes van Agenda 2030 en gezien de expertise, kennis en het bereik van de vrouwenorganisaties op dit terrein is het logisch om hen hierover te consulteren en hierin te steunen. In haar besluiten over gender en duurzame ontwikkeling ¹⁰roept de Commissie Status van de Vrouw regeringen dan ook expliciet om de middelen en steun voor vrouwenorganisaties op te voeren. Wij vragen de Vlaamse overheid om hieraan gevolg te geven.

Vrouwen betrekken. Wie verandering wil bewerkstelligen, weet dat je daar vrouwen moet bij betrekken. Deze wetmatigheid geldt niet enkel in ontwikkelingslanden. Dit geldt ook in Vlaanderen.

Overall ter wereld zijn vrouwen de trekkers van vernieuwing en trendsetters voor vernieuwing van producten, dienstenaanbod, economie... . Vrouwen en hun belangenorganisaties moeten daarom volwaardig bij deze transitieprocessen betrokken worden.

⁷ De indicatoren werden voorbereid zijn door de VN statistische commissie. In maart 2016 keurden de VN Lidstaten een set indicatoren goed, waarbij werd aangegeven dat deze enkel gelden voor het mondiale niveau en dat het proces van indicatoren-ontwikkeling voor monitoring en evaluatie van Agenda 2030 zal worden verdergezet.

⁸ Bruto Binnenlands Product

⁹ U kunt dit rapport aanvragen bij de Vrouwenraad. E-mail: info@vrouwenraad.be

¹⁰ Besluiten van de 60ste zitting van de CSW, 14-24 maart 2016

Gendergelijkheid en gendermainstreaming zijn cruciaal voor de uitvoering van Agenda 2030 en voor het behalen van de Duurzame Ontwikkelingsdoelen

Door gendergelijkheid en de empowerment van vrouwen en meisjes te bewerkstelligen, kunnen we een cruciale bijdrage leveren om voor alle doelstellingen en subdoelstellingen vooruitgang te boeken

Zolang de helft van de mensheid de volledige toegang tot mensenrechten en kansen wordt ontzegd, is het onmogelijk het menselijk potentieel ten volle te benutten en duurzame ontwikkeling te bereiken.

Vrouwen en meisjes moeten gelijke toegang krijgen tot kwaliteitsvol onderwijs, economische hulpbronnen en politieke participatie en ze moeten ten overstaan van mannen en jongens gelijke kansen krijgen wat tewerkstelling, leiderschap en besluitvorming op alle niveaus betreft.

We zullen ons inspannen om de investeringen die de genderkloof moeten verkleinen aanzienlijk op te drijven en om de steun te verhogen voor de instellingen die actief zijn op het vlak van de gendergelijkheid en de empowerment van vrouwen op mondiaal, regionaal en nationaal niveau.

Alle vormen van discriminatie en geweld tegen vrouwen zullen worden geëlimineerd, ook dankzij de betrokkenheid van mannen en jongens. Het systematisch meenemen van een genderperspectief in de implementatie van Agenda 2030 is cruciaal.

Uittreksel uit de Verklaring van Agenda 2030 , alinea 8

B. Aanbevelingen per Duurzame Ontwikkelingsdoelstelling

Duurzame Ontwikkelingsdoelstelling 1 Ban overal ter wereld alle vormen van armoede

Wat staat er in de doelstelling?

- ✓ Tegen 2030 moet het aantal mensen dat volgens nationale definities in armoede leeft gehalveerd zijn.
- ✓ Iedereen moet op sociale bescherming kunnen rekenen en toegang hebben tot basisdiensten, nieuwe technologie en financiële diensten.
- ✓ Arme en kwetsbare personen moeten weerbaarder gemaakt worden zodat ze beter opgewassen zijn tegen de schokgolven van de klimaatwijziging en ander economische, sociale en ecologische crisissen.

In Vlaanderen: cijfers en feiten

Meer dan 1 op 10 personen leeft in een gezin met een inkomen beneden de armoedegrens. Kinderen die in een arm gezin geboren hebben in verhouding een grotere kans om later ook in armoede te leven. Zo wordt armoede van generatie op generatie doorgegeven. Alleenstaanden, leden van eenoudergezinnen en van gezinnen waar weinig of niet wordt gewerkt zijn bijzonder kwetsbaar.¹¹

¹²De meeste personen in armoede (2 op 3) leven langdurig in armoede. De kloof tussen mannen en vrouwen is relatief klein, met iets meer arme vrouwen (15,9%) dan mannen (15%). Naar sekse is het verschil gering, maar de armoedeproblematiek is uitgesproken gendergebonden.

Bijvoorbeeld. Vele kansarmen zijn vrouwen. Vrouwen lopen ook een hoger risico om in een rusthuis te belanden en hebben doorgaans minder en te lage pensioenen. De meeste eenoudergezinnen worden gedragen door een vrouw. Dit hangt samen met de traditionele en stereotype rolverdeling tussen vrouwen en mannen. Factoren zoals 'leeftijd' en 'afkomst' zijn gendergebonden. De lagere en vaak ondermaatse pensioenen van vrouwen zijn een gevolg van de verdeling en maatschappelijke waardering van zorgarbeid en van de horizontale en verticale segregatie op de arbeidsmarkt. In vele gezinnen met herkomst van buiten de EU nemen vrouwen niet deel aan de betaalde arbeidsmarkt.¹³ Een inkomen uit stabiele arbeid met voldoende verloning is een belangrijke buffer tegen armoede.

Cijfers zijn relatief. De Europese armoedebarmometer, die drie indicatoren hanteert, geeft een ander plaatje dan de Vlaamse Regionale Indicatoren. Volgens de EU-SILC 2014 loopt 21,2% van de Belgische

¹¹ Een inkomen beneden de armoedegrens bedraagt 1.074 euro per maand voor een alleenstaande en 2.555 euro per maand voor een gezin met 2 volwassenen en 2 kinderen. Uit [VRIND 2015](#), Vlaamse Regionale Indicatoren, Departement Kanselarij en Bestuur. Studiedienst van de Vlaamse overheid, oktober 2015. <https://www.vlaanderen.be/nl/publicaties/detail/vrind-2015-vlaamse-regionale-indicatoren>. Verder vermeld als [VRIND 2015](#).

¹² Daarnaast zijn ook scholing, bezit van een eigen woning, validiteit (ziekte, handicap) en afkomst (al dan niet EU land) bepalende factoren voor het armoederisico van een persoon.

¹³ Bron: Algemene Directie Statistiek-Statistics Belgium: [EU-SILC 2014](#)

bevolking een risico op armoede of sociale uitsluiting.¹⁴ De cijfers geven weinig tot geen inzicht in de genderproblematiek. Armoede gaat over meerdere vormen van uitsluiting. De Vlaamse Armoedemonitor¹⁵ groepeerde meerdere indicatoren uit andere armoede-monitoring rapporten (o.m. Pact 2020, interfederale armoedebaarometer, armoedebaarometer van de Decenniumdoelen). Er zijn geen precieze cijfers over het aantal daklozen. Een raming uit 2014 over geregistreerde daklozen gewaagt van 6.057 personen.¹⁶ Housing First spreekt van 5.500 daklozen.¹⁷ Dakloosheid is een toenemend probleem. Kranten berichten dat een toenemend aantal daklozen vrouwen zijn. Dertig jaar geleden was 18 procent van de daklozen een vrouw. Nu is dat bijna 40 procent.¹⁸

Een duurzame economie houdt volwaardig rekening met de sociale dimensie van economische ontwikkeling.¹⁹ Deze nieuwe economie heeft het potentieel om vrouwen meer kansen te bieden en verder maatschappelijk te empoweren via: kansen op een inkomen, kansen op een betere combinatie van arbeid en gezin, kansen ook op ondernemerschap.

Dit kan Vlaanderen doen

1. Stimuleer en investeer in de ontwikkeling van een duurzame economie, die rekening houdt met winsten, maar ook met welzijn, ecologische evenwichten en de draagkracht van de planeet. Steun bedrijven en onderzoek, gekoppeld aan voorwaarden voor tewerkstelling en met voldoende ruimte voor participatie van vrouwen, mensen in armoede en andere kwetsbare groepen.
2. Neem maatregelen om ervoor te zorgen dat de variabelen uit de Vlaamse Armoedebaarometer, waar relevant, systematisch steeds gekruist worden met de variabele 'seks', maar ga voor het nemen van beleidsmaatregelen evenzeer uit van kwalitatieve gegevens, inspraak en participatie van mensen in armoede.
3. Versterk de Vlaamse sociale bescherming en bouw ze uit via diverse mechanismen. Verzeker een multidisciplinaire aanpak en diverse vormen van bijstand voor gezinnen zodat alle facetten van armoede aangepakt worden en ken sociale rechten en voordelen automatisch toe. Veel mensen maken er geen gebruik van als gevolg van onwetendheid, complexe administratieve procedures of schaamte.²⁰
4. Voer een maximumfactuur in voor rusthuizen die overeenstemt met het inkomen van de bewoners. Breidt de inkomensgerelateerde zorgverzekering uit.

¹⁴ De Europese armoede-indicator hanteert drie indicatoren om armoede te meten: 1° het armoederisico op basis van inkomen; 2° ernstige materiële deprivatie en 3° huishoudens met zeer lage werkintensiteit. Volgens de [EU-SILC 2014](#) enquête leeft 21,2% van de bevolking in België in armoede en sociale uitsluiting.

¹⁵ De [Vlaamse armoedemonitor](#) is een jaarlijkse publicatie die de armoede in Vlaanderen waar mogelijk vergelijkt met de toestand in andere EU Lidstaten. De monitor bevat indicatoren over inkomen, schulden, uitkeringen, arbeid, huisvesting, gezondheid en zorg, onderwijs, participatie en kinderarmoede. De indicatoren zijn deels gebaseerd op gegevens uit administratieve databanken en deels op resultaten van enquêtes zoals EU SILC, Enquête naar de arbeidskrachten.

¹⁶ Het Steunpunt Welzijn, Volksgezondheid en Gezin voerde in opdracht van de minister van Welzijn een nulmeting van de dak- en thuislozenpopulatie in Vlaanderen uit. Zij registreerden 711 volwassenen en 53 kinderen in de winteropvang, 3019 volwassenen en 1675 kinderen in de thuislozenzorg en de doorgangswoningen en 599 personen die tijdens de befragingsperiode met uithuiszetting bedreigd werden. De onderzoekers geven aan dat de cijfers een onderschatting zijn, zeker wat betreft het aantal mensen die effectief op straat leven. Zie: Meys Evy en Hermans Koen (2014), [Nulmeting dak-en thuisloosheid](#), Leuven: Steunpunt Welzijn, Volksgezondheid en Gezin.

¹⁷ <http://sociaal.net/analyse-xl/housing-first-werkt>

¹⁸ Aantal dakloze vrouwen meer dan verdubbeld, Het Laatste Nieuws en De Morgen, 2 januari 2013, <http://tinyurl.com/zzum9ph>

¹⁹ Zie definitie duurzame ontwikkeling op pagina 4 "Duurzame ontwikkeling houdt in dat economische, sociale en ecologische belangen of overwegingen evenwichtig op elkaar afgestemd worden, rekening houdend met het behoud van de draagkracht van de planeet en met het overleven en goede leven voor de huidige en toekomstige generaties. ..."

²⁰ Er is geraamd dat slechts de helft van de mensen die recht heeft op een leefloon er ook effectief gebruik van maakt. Van verhoogde tegemoetkoming maakt 1/3de van de rechthebbenden geen gebruik, wat betekent dat ze ook geen gebruik kunnen maken van bijkomende voordelen die daaraan gekoppeld zijn. Ook bij andere sociale rechten zoals de schooltoelage, is onder-bescherming een groot probleem.

5. Trek via een Vlaamse premie de uitkeringen en vervangingsinkomens op tot aan de Europese armoedegrens en maak ze welvaartsvast. Neem ook maatregelen om te verzekeren dat de kinderbijslag een herverdelend effect heeft om zo de kinderarmoede terug te dringen. Vooral voor alleenstaande moeders kan dit een belangrijk verschil maken tussen een leven beneden of boven de armoedegrens.

6. Dakloosheid is een meervoudige problematiek, die ingrepen op meerdere vlakken vraagt. 'Housing First' vertrekt hierbij van het wonen als eerste recht, waarna begeleiding volgt. Wij pleiten ervoor om dit project, dat succesvol gebleken is in de experimentele fase, significant uit te breiden.

3 GOEDE
GEZONDHEID
EN WELZIJN

Duurzame Ontwikkelingsdoelstelling 3

Een gezond leven en welzijn voor iedereen op alle leeftijden

Wat staat in de doelstelling?

- ✓ Er moet sterker ingezet worden op het voorkomen van overdraagbare ziektes, het voorkomen en het behandelen van verslavingen en op universele toegang tot diensten voor seksuele en reproductieve gezondheid, waaronder toegang tot informatie en seksuele opvoeding.
- ✓ Tegen 2020 moet het aantal verkeersdoden gehalveerd zijn
- ✓ Tegen 2030 moet het aantal sterfgevallen en ziektes als gevolg van gevaarlijke chemicaliën en van lucht-, water- en bodemvervuiling sterk teruggedrongen zijn.

In Vlaanderen: cijfers en feiten

In Vlaanderen zijn meerdere gezondheidsdoelstellingen al behaald. De vaccinatiegraad is hoog genoeg. Er zijn minder SOA besmettingen, minder verkeersdoden en de geregistreerde verslavingen (tabak, alcohol) zijn de laatste 15 jaar sterk verminderd. Toch drinkt ongeveer 12% van de mannen en 11% van de vrouwen wekelijks meer dan goed is voor hun gezondheid.²¹ Ongeveer 1 op 4 Vlamingen die alcohol gebruiken wordt verslaafd.²²

Er is een toegenomen hulpvraag aan de Centra voor Geestelijke Gezondheidszorg. In 2013 ging het om 56.711 personen tegenover 49.832 personen in 2008. In alle leeftijdscategorieën zijn er meer hulpvragen van vrouwen, met uitzondering van de minderjarigen.²³ Sinds 2008 zijn ook de wachttijden constant toegenomen: van gemiddeld 33 dagen tussen aanmelding en intakegesprek (in 2008) tot 40 dagen (in 2013) én van gemiddeld 39 dagen wachttijd tussen intakegesprek en behandeling (in 2008) tot gemiddeld 46 dagen (in 2013).²⁴

Ziekte en gebrekkige gezondheid zijn vooral het gevolg van gangbare productie en consumptie, in samenhang met vervuiling van lucht, bodem en water, de globale organisatie van de samenleving en de gangbare gewoonten. Individuele keuze is slechts een klein element in dit verhaal. De ecologische of milieukwaliteit van de leefomgeving heeft een belangrijke impact op de gezondheid. Volgens de Wereldgezondheidsorganisatie (WHO) ligt milieuvervuiling aan de basis van 25% van de ziekten. Het Vlaams Instituut voor Technologisch Onderzoek en de Vlaamse Milieumaatschappij raamden dat dit de Vlaamse samenleving jaarlijks 6,4 miljard euro (3,6% van het Vlaams BBP) kost.²⁵

Pesticides en biocides worden op grote schaal gebruikt en vrij verkocht. Via direct contact of vervuiling van drinkwater, bodem en voedsel ondermijnen ze de gezondheid en maken ze mensen ernstig ziek. Bijvoorbeeld. Glyphosaat, een pesticide, wordt in verband gebracht met meerdere ziektes (kanker, astma, ziekte van Parkinson, verhoogde bloeddruk...), met geboortefwijkingen, foetale

²¹ Voor mannen is dit meer dan 21 glazen alcohol per week, voor vrouwen meer dan 14 glazen alcohol per week.

²² Website [geestelijk gezond Vlaanderen/verslaving](http://geestelijkgezond.vlaanderen.nl/verslaving).

²³ De meeste personen (66%) zijn tussen de 18 en 64 jaar; 24% van de hulpzoekenden zijn minderjarigen en 10% zijn ouderen. Bij minderjarigen zijn er meer hulpvragen van jongens dan van meisjes: 12 tegenover 10. Bij de andere groepen zijn er meer hulpvragen van vrouwen: 13 tegenover 10 voor de leeftijdsgroep 18 tot 59 jaar en 19 tegenover 10 bij de 60-plussers.

²⁴ VRIND 2015.

²⁵ Vrouwenraad, Vlaams memorandum 2014 (te verkrijgen op aanvraag bij info@vrouwenraad.be).

groeiachterstand en miskramen, met ADD/ADHD, met verstoorde hormonenhuishouding en met diverse allergieën.²⁶

Hormoonverstorende stoffen zijn synthetische, lichaamvreemde stoffen die werken als hormonen of de werking ervan juist blokkeren, met mogelijke schadelijke effecten op het zenuwstelsel en het immuunsysteem als gevolg. Hormoonverstorende stoffen vinden we terug in vele alledaagse gebruiksvoorwerpen zoals plastic verpakkingen, cosmetica, tandpasta... en in ons voedsel. Ze worden bijvoorbeeld gebruikt in de fruit- en groententeelt.²⁷

Zelfs blootstelling aan (lage doses) kan (mede)oorzaak zijn van bepaalde soorten kanker (teelbal-, prostaat- en borstkanker) en van vruchtbaarheidsproblemen of hypospadie (afwijking in mannelijk geslachtsorgaan) en draagt zeer waarschijnlijk bij aan het ontstaan van obesitas, diabetes, hart- en vaatziekten en verstoorde hersenontwikkeling (aandachtsstoornissen, ontwikkelingsachterstanden, autisme). Zwangere vrouwen en kleine kinderen zijn bijzonder kwetsbaar voor hormoonverstoorders. Bij ongeborenen, baby's en jonge kinderen kan het de vroege ontwikkelingsprocessen verstoren en grote nadelige effecten hebben op hun latere leven.²⁸ De ziektes en afwijkingen die optreden als gevolg hiervan betekenen vaak een extra zorglast voor vrouwen.

Bijna de helft van de Vlamingen (48%) is te zwaar: 35% heeft overgewicht (BMI tussen 25 en 30) en 13% is zwaarlijvig (BMI boven de 30). Het probleem blijft ook toenemen. Meer mannen dan vrouwen hebben overgewicht, maar onder de zwaarlijvigen (obesitas) zijn er iets meer vrouwen (13%) dan mannen (12%).²⁹

Verkeersonveiligheid is niet alleen oorzaak van verdriet, ziekte, invaliditeit en verlies, het beïnvloedt ook het gedrag van ouders. Deze onveiligheid leidt er ook toe dat ouders hun kinderen met de auto brengen (naar school, scouts, kamp ...). Vaak zijn het de vrouwen die daarvoor instaan. Moeders maken zich door de band genomen meer zorgen dan vaders, waardoor verkeersonveiligheid kan leiden tot minder deelname aan betaalde arbeid omdat ze zich gedwongen zien om hun kinderen naar school, scouts ... te voeren. Bovendien zijn heel veel, zo niet een meerderheid, van de zachte weggebruikers vrouwen.

Om de gezondheidsdoelstellingen te halen moet Vlaanderen vooral en bijkomend inzetten op structurele ingrepen in de gangbare productie- en consumptiepatronen in onze samenleving. Dit vraagt in de eerste plaats om maatregelen die ingrijpen in de collectieve organisatie van onze samenleving (organisatie, productie) en slechts in tweede orde maatregelen om individuele keuzes van mensen bij te sturen.³⁰

Dit kan Vlaanderen doen

1. Geef uitvoering aan de wetenschappelijke vaststellingen van de Wereldgezondheidsorganisatie in verband met hormoonverstorende stoffen. Leg veel strengere productnormen en/of een verbod

²⁶ Meer informatie over vervuilende stoffen, waaronder glyfosaat, vindt u op [Vlaams steunpunt milieu en gezondheid](#), waar u een overzicht vindt per categorie van de vervuilende stoffen en hun effecten voor de gezondheid, bijeengebracht in overzichtelijke factsheets.

²⁷ Door het eten van groente of fruit kun je gemiddeld residuen van 20 verschillende ED bestrijdingsmiddelen binnenkrijgen. Zie o.a.: Laura N. Vandenberg, Theo Colborn, Tyrone B. Hayes, Jerrold J. Heindel, David R. Jacobs Jr., Duk-Hee Lee, Toshi Shioda, Ana M. Soto, Frederick S. vom Saal, Wade V. Welshons, R. Thomas Zoeller and John Peterson Myers, Hormones and Endocrine-Disrupting Chemicals: Low-Dose Effects and Nonmonotonic Dose Responses, in [Endocrine Reviews](#) (33) (3), 14 March 2012 en [PAN-Europe Website Disrupting Food – Consumers Guide](#).

²⁸ Zie o.m.; Biomed Central, the Open Access Publisher, [Environmental Health](#), Volume 11 (2012); website disruptive food ; website Een Veilig Nest, [hormoonverstorende stoffen](#) en Pesticide Action Network Europe, [Disrupting Food](#). Endocrine Disrupting Chemicals in European Union Food, PAN Germany, 2012

²⁹ [VRIND 2015](#).

³⁰ Het is in de mode om veel van wat misloopt met gezondheid af te wentelen op individuele verantwoordelijkheid. Vanuit onze feministische ervaring weten we dat achter zogenaamd individuele keuzes, collectieve modellen schuilgaan. Zo ook met gezondheid.

op de productie, verwerking en gebruik ervan op. Zet prioritair in op pesticiden, op plastics en op schoonmaak en cosmeticaproducten. Verzeker dat de bevolking toegang heeft tot begrijpelijke, onafhankelijke en betrouwbare, correcte informatie over de mogelijke schadelijke gevolgen van bepaalde producten of stoffen.

2. Blijf investeren in verkeersveiligheid via verkeersopvoeding en veilige infrastructuur zoals goed onderhouden en afgebakende fietspaden en voetpaden, snelheidsbeperkende maatregelen. Voer regelmatig campagnes die verkeersveilig gedrag aanmoedigen.
3. Moedig mensen niet enkel aan om gezond te eten en te bewegen, maar neem evenzeer maatregelen die verzekeren dat mensen meer ruimte en meer tijd hebben om te bewegen (zoals werkbaar werk, inbouwen van bewegen/sport op het werk, op school ...) en neem collectieve maatregelen om toegang tot gezond, niet-ziekmakend voedsel te verzekeren. Neem tevens maatregelen die meer eenduidige informatie over gezonde voeding kunnen garanderen.³¹
4. Voer de investeringen in geestelijke gezondheid op zodat de wachttijden drastisch verminderen. Zet echter vooral ook in op preventie en op vroegtijdige detectie, rekening houdend met genderverschillen. Neem ook maatregelen om een gecoördineerde ketenzorg en voortgezette zorg te realiseren. Ook onderwijs, werkgevers en zelfhulpgroepen kunnen hierbij betrokken worden. Een eenzijdige benadering moet in alle geval vermeden worden.
5. Ondersteun de uitbouw van een samenhangend aanbod voor relatieondersteuning en relatieopbouw binnen het sociaal-cultureel werk, al dan niet toegespitst op transitie momenten in de levensloop (samenwonen, huwen, kinderen krijgen, aankoop eigen huis, pensioen, verlies van een partner, kind...), met aandacht voor omgaan met conflicten, voor niet-gewelddadige communicatie en voor relatieopbouw vanuit gelijkwaardigheid. De vrouwenorganisaties zijn een belangrijke partner voor dit beleid.
6. Leg het de productie, handel en gebruik van schadelijke pesticiden (voor milieu, mens of dier) en daarmee behandelde producten aan banden. Vele van deze pesticiden veroorzaken kanker, waaronder borstkanker, en andere ziektes of verstoren de hormonenhuishouding

³¹ Uit de gezondheidsenquête kwam duidelijk naar voren dat vrouwen een gezondere levensstijl hebben dan mannen, toch zijn ze minder gezond. De hypothese van het beleid en van de gezondheidsbevragingen die stelt dat 'een gezond gedrag leidt tot een betere gezondheid' blijkt voor vrouwen niet te kloppen.

Duurzame Ontwikkelingsdoelstelling 4

Verzeker gelijke toegang tot kwaliteitsvol onderwijs en bevorder kansen op levenslang leren voor iedereen

Wat staat er in de doelstelling?

- ✓ Alle kinderen moeten toegang hebben tot kwaliteitsvolle voorschoolse ontwikkeling, zorg en opvoeding die voorbereid op het lager onderwijs en tot gratis kwaliteitsvol, relevant en doeltreffend lager en secundair onderwijs.
- ✓ Vrouwen en mannen moeten gelijke toegang hebben tot betaalbaar technisch, beroeps en hoger onderwijs, inclusief universitair onderwijs. Het aantal jongeren en volwassenen dat over relevante vaardigheden – waaronder technische en beroepsvaardigheden – geschikt voor tewerkstelling, waardig werk en ondernemerschap moet met X % opgevoerd worden.
- ✓ Tegen 2030 moeten genderongelijkheden in het onderwijs weggewerkt zijn en moeten ook kwetsbare personen zoals gehandicapten of kinderen in kwetsbare situaties, gelijke toegang tot alle onderwijsniveaus en beroepsopleidingen hebben.
- ✓ Alle jongeren en een groot aantal volwassenen moeten kunnen lezen en schrijven.
- ✓ Alle leerlingen moeten kennis en vaardigheden verwerven over duurzame ontwikkeling en duurzame levenswijzen, over mensenrechten, gendergelijkheid, het bevorderen van een cultuur van vrede en geweldloosheid en wereldburgerschap en culturele diversiteit en de bijdrage van cultuur aan duurzame ontwikkeling waarderen.

In Vlaanderen: cijfers en feiten

Vlaanderen scoort goed op vlak van kennisoverdracht in wiskunde, lezen en wetenschappen. Socioeconomische achtergrond en sekse blijken echter een bepalende factor voor de prestaties van leerlingen. Jongens presteren beter in wiskunde, meisjes presteren beter in lezen. Voor wetenschappen werd geen verschil tussen de seksen vastgesteld. Het Pisa 2012 onderzoek stelt dat bij ongeveer 20% van de leerlingen de sociaaleconomische achtergrond de wiskundeprestaties beïnvloedt. Los van sociaaleconomische achtergrond is vastgesteld dat leerlingen met een immigratieachtergrond het minder goed doen dan leerlingen zonder immigratieachtergrond.³²

Het onderzoek bracht ook een belangrijk genderverschil aan het licht in de attitudes van studenten tegenover wiskunde. Het Pisa rapport hanteert hiervoor zelfs de term zorgwekkend. Meisjes die even goed zijn in wiskunde als jongens geven minder blijk van doorzettingsvermogen, zijn minder gemotiveerd om wiskunde te leren, geloven minder in hun capaciteiten en vertonen meer angst voor wiskunde. De genderkloof tussen jongens en meisjes is bovendien het grootst bij de best presterende leerlingen. Dit heeft verregaande gevolgen voor de studiekeuze, beroepskeuze en -mogelijkheden van meisjes en versterkt de bestaande horizontale segregatie in het onderwijs en op de arbeidsmarkt³³ Bijvoorbeeld. In 2013-2014 volgden 1.590 jongens en 156 meisjes de richting Industriële wetenschappen en technologie in het Hoger Beroepsonderwijs; 999 jongens en 6.384 meisjes volgden de richting verpleegkunde.

³²OECD, Programme for International Student Assessment (PISA), Results from PISA 2012, [Country Note Belgium](#).

³³OECD, PISA 2012 Results: [Excellence through Equity. Giving Every Student the Chance to Succeed](#) Volume II

In 2014 was 45% van de jongeren 30-34-jarigen hooggeschoold. 7% van de jongeren tussen de 18 en 24 jaar verlaten de school echter vroegtijdig, met hoogstens een kwalificatie van het lager secundair onderwijs en volgt ook geen opleiding meer. In 5,7 % gaat het om meisjes tegenover 8,3 % jongens. Het aantal problematische afwezigheden vertoont al enkele jaren een stijgende trend. Er is geen markant verschil tussen jongens en meisjes, met 1% van de jongens en 0,9% van de meisjes in het voltijds onderwijs en 40,8% van de jongens en 41,7% van de meisjes in het deeltijds onderwijs.³⁴

7% van de jongeren (18-24 jaar) in Vlaanderen verliet in 2014 de school vroegtijdig. Dit wil zeggen met een maximale kwalificatie van lager secundair onderwijs en zonder verder onderwijs of opleiding te volgen. Het gaat om 5,7% vrouwen en 8,3% mannen.³⁵

Dit kan Vlaanderen doen

1. Verzeker voldoende kinderopvangplaatsen (0-3j) zodat er geen spanning meer is tussen de economische en sociale functie van de kinderopvang. Het voorrangbeleid dient verder en beter uitgebreid en toegepast. Alle kinderopvanginitiatieven moeten de drie functies (op economisch, pedagogisch en sociaal vlak) waar kunnen maken en hiervoor de nodige middelen krijgen. Een armoedetoets is noodzakelijk op de verhoging van het minimumtarief, het principe 'bestellen is betalen' (sociale correcties in de maximumboetes), het aantal respijtdagen en de extra kosten. Daarenboven wordt voorzien in een kwaliteitsvol en toegankelijk loket (met gebruiksvriendelijke digitale zoeksystemen). Er wordt gezorgd voor een adequate professionele omkadering (minder kinderen per begeleider) en de implementatie van het pedagogisch raamwerk (+ ouderparticipatie) voor kinderopvang wat ook kan leiden tot een betere aansluiting tussen kinderopvang en kleuteronderwijs. Vanaf de 'kritische pedagogische leeftijd' van 3 jaar aanvaardt de samenleving immers dat kinderen gedeeltelijk buiten het gezin worden opgevoed (kleuteronderwijs). Deze externe opvoeding/opvang wordt beschouwd als een noodzakelijke en waardevolle aanvulling bij de opvoeding/opvang thuis.
2. Verzeker voldoende kwaliteitsvolle en betaalbare voorschoolse opvang (kinderopvang en kleuteronderwijs) als basisvoorziening voor alle kinderen, gericht op de persoonlijke ontwikkeling van het kind en op het verminderen van bestaande ongelijkheden betreffende de onderwijs- en leerkansen op basis van inkomen, sekse, gender, gezinsituatie, afkomst... . Breid de capaciteit van de kinderopvang uit en neem maatregelen zodat deze toegankelijk wordt voor alle kinderen.
3. Herbekijk voor alle onderwijsniveaus de leerinhouden en de te verwerven vaardigheden en attitudes vanuit het perspectief van gendergelijkheid en duurzame ontwikkeling. Informeer en sensibiliseer kinderen en jongeren via het onderwijs over belangrijke uitdagingen van onze tijd, zoals de klimaatproblematiek en duurzame ontwikkeling, maar evenzeer over het belang en de universaliteit van de mensenrechten en gelijkheid, waaronder gendergelijkheid.
4. Integreer duurzaamheidsdenken en een gender- en diversiteitsperspectief in alle leerplannen en opleidingen, in het didactisch materiaal en in de organisatie van het onderwijs. Versterk de capaciteiten van alle betrokken teams (kinderverzorgers, onderwijzend personeel, directies, professoren, onderzoekers...) via kwalitatieve opleidingen en regelmatige bijscholingen.
5. Neem structurele maatregelen zodat alle kinderen tijdens hun schoolloopbaan winnen aan zelfvertrouwen en zelfwaardering. Dit geldt in het bijzonder voor meisjes en voor kinderen uit sociaaleconomisch achtergestelde milieus. Gebrek aan zelfvertrouwen is één van de redenen

³⁴ VRIND 2015

³⁵ VRIND 2015

waarom meisjes en vrouwen minder hoog mikken dan jongens en mannen qua studiekeuze, beroepskeuze, qua carrière, ondernemerschap

6. Neem maatregelen en voer campagne opdat meer meisjes zouden doorstromen naar STEM³⁶ richtingen en meer jongens naar zorgrichtingen, waaronder maatregelen om het zelfvertrouwen van meisjes effectief op te krikken en maatregelen om het denken in termen van inferieure en superieure opleidingen, beroepen en vaardigheden op te heffen.
7. Neem maatregelen om de segregatie (seks en sociaaleconomische segregatie) en ongelijkheid uit het onderwijs te bannen en om te voorkomen dat kinderen en jongeren vervreemden of afhaken van schools onderwijs en leren. Alle jongeren moeten relevante vaardigheden kunnen verwerven die hen in staat stellen om te gaan met de uitdagingen van de samenleving vandaag, waaronder inzicht in maatschappelijke ordeningsprincipes zoals gender, sociale klasse, diversiteit, seksuele voorkeur, gezondheid ... en in hoe die sociale praktijken en instituties en machtsverhoudingen bepalen. Dergelijke vaardigheden moeten vastgelegd worden in eindtermen. Daarnaast Sekse en sociaaleconomische achtergrond zouden geen bepalende factor mogen zijn voor de studiekeuze, studieloopbaan, schoolprestaties of beroepskeuze.

³⁶ Science, Technology, Engineering, Mathematics

Duurzame Ontwikkelingsdoelstelling 5

Bereik gendergelijkheid en empowerment voor alle vrouwen en meisjes

Wat staat er in de doelstelling?

- ✓ Alle discriminatie van vrouwen en meisjes (directe en indirecte) moeten bestreden worden
- ✓ Alle vormen van geweld op vrouwen en meisjes moeten bestreden worden, zowel in de private sfeer als in het openbaar, m.i.v. vrouwenhandel, seksuele en andere vormen van uitbuiting en van schadelijke praktijken zoals kind, vroege en gedwongen huwelijken en vrouwelijke genitale verminking.
- ✓ Onbetaalde thuisarbeid en zorgarbeid moeten erkend en gewaardeerd worden door te voorzien in publieke dienstverlening, infrastructuur en sociale bescherming én via de promotie van gedeelde verantwoordelijkheid binnen het gezin en de familie.
- ✓ De volledige en effectieve deelname van vrouwen aan besluitvorming en gelijke kansen voor vrouwen op leidinggevende functies op politiek, economisch en openbaar vlak op alle niveaus moet verzekerd worden.
- ✓ Universele toegang tot seksuele en reproductieve gezondheid en reproductieve rechten moet worden verzekerd conform het Actieprogramma van de Cairo Bevolkingsconferentie (1994), het Actieplatform van de Vierde Wereldvrouwenconferentie (1995) en de slotdocumenten van hun evaluatieconferenties.

In Vlaanderen: cijfers en feiten

Er bestaan geen directe wettelijke discriminaties tussen vrouwen en mannen, maar in het dagelijks leven blijven heel wat ongelijkheden overeind. Ze zijn indirect ingebed in wetten, decreten en zichtbaar in gewoontes en gebruiken die gedragen worden in de ruimere samenleving of binnen bepaalde groepen. Genderongelijkheid is diep geworteld in normen, waarden en gebruiken én in de 'onbewuste onderstroom' van onze cultuur. Dit creëert en onderhoudt een sociaal, economisch en politiek deficit dat meestal vrouwen en meisjes benadeelt. Het verklaart ook de blindheid, soms onverschilligheid van zowel vrouwen als mannen voor vele hardnekkige vormen van seksisme en geweld in onze samenleving.

Neem bijvoorbeeld arbeid. In theorie hebben mannen en vrouwen gelijke rechten, maar in de praktijk bestaat nog heel wat discriminatie van vrouwen en meisjes. De meeste meldingen die het Instituut voor de gelijkheid voor vrouwen en mannen in 2015 betroffen werkgebonden discriminatie. Ongeveer 40% van deze meldingen kwamen van mannen, 60% van vrouwen. Veel vrouwen zijn het slachtoffer van de loonkloof en het glazen plafond. Daarnaast ondervinden ze ook discriminatie bij de aanwerving en/of discriminatie die gelieerd is met zwangerschap of moederschap: 4 op de 10 klachten hebben betrekking op zwangerschapsdiscriminatie.³⁷

Dankzij quota wetten zijn vrouwen goed vertegenwoordigd in de parlementen, maar in de besluitvormingsstructuren waarvoor geen dwingende maatregelen gelden, blijven vrouwen sterk

³⁷ Instituut voor de gelijkheid van vrouwen en mannen, Vrouwen blijven de grootste slachtoffers van discriminatie, [persbericht](#), 3 mei 2016

ondervertegenwoordigd. De feiten leren ook dat zonder structurele maatregelen iedere vooruitgang in een handomdraai weer teniet kan worden gedaan.³⁸ Enkele markante cijfers voor Vlaanderen.³⁹

GEWELD

Partnergeweld

- ~ In 2013 registreerde de politie 39.746 meldingen van partnergeweld⁴⁰. Dit is slechts het topje van de ijsberg. Onderzoek heeft bevestigd dat slechts een kleine minderheid een aangifte doet.
- ~ 1 op 7 vrouwen en 1 op 10 mannen is op jaarbasis slachtoffer van partnergeweld.⁴¹
- ~ Iets meer dan 50% van het partnergeweld is fysiek geweld, de rest betreft psychisch geweld. Vrouwen neigen meer tot psychisch geweld, mannen tot fysiek geweld.⁴²
- ~ In 2013 stierven in België 162 personen door partnergeweld.⁴³

Geweld op transgender vrouwen

- ~ 4 op 5 transgender vrouwen wordt in haar leven geconfronteerd met geweld: 82% met verbaal of psychisch geweld; 31,7% met fysiek geweld en 37,9% is slachtoffer van seksueel geweld. Transgendervrouwen ondervinden meer geweld dan transgendermannen.⁴⁴

Seksueel geweld

- ~ Gemiddeld registreert de politie 8 aangiftes van verkrachting per dag. 50% van de slachtoffers zijn minderjarigen. 1 op 3 is zelfs jonger dan 10 jaar.
- ~ In 2014 werden op landelijk niveau 196 groepsverkrachtingen geregistreerd.⁴⁵
- ~ De verkrachter is in meer dan 90% van de gevallen een man. Meestal gaat het om een bekende van het slachtoffer: partner (48%), kennis (13%), familielid (10%) of iemand uit de werkomgeving (7%).⁴⁶
- ~ Slechts een minderheid van de slachtoffers doet aangifte. Het 'dark number' zou rond de 30.000 slachtoffers op jaarbasis of 80 verkrachtingen per dag liggen.⁴⁷
- ~ Een steekproefonderzoek van de Universiteit Gent vond geen significant verschil naar frequentie in fysiek en psychologisch geweld in heteroseksuele en biseksuele/lesbische partnerrelaties van vrouwen. Opmerkelijk is wel de vaststelling van de lage frequentie en de zeer milde vorm van het psychologisch geweld.⁴⁸

Geweld en seksueel geweld op kinderen en jongeren

- ~ 70% heeft ooit fysiek en verbaal geweld ervaren. Extreem fysiek geweld is eerder zeldzaam. Toch vermelden de respondenten soms /dikwijls: slagen met een hard voorwerp (5,6%); verwond worden met vuur of een heet voorwerp (3,2%); bedreiging met een mes (2,2%); poging tot verdrinking (1,9%) ...⁴⁹ De daders zijn hoofdzakelijk mannen: een broer of ingeval van bestraffend geweld de vader.

³⁸ Instituut voor de gelijkheid van vrouwen en mannen, Vrouwen aan de top, rapporten 2009 en 2013. De rapporten geven een overzicht van de vertegenwoordiging van vrouwen aan de top van de besluitvorming op 12 maatschappelijke domeinen.

³⁹ Specifieke data voor Vlaanderen zijn niet steeds voorhanden. We baseren ons dan op nationale gegevens en onderzoeken.

⁴⁰ Elke week 3 doden door partnergeweld, De Morgen, 27 januari 2015.

⁴¹ Zie website Instituut voor de gelijkheid van vrouwen en mannen/partnergeweld en Vrouwenraad, Memorandum geweld 2014.

⁴² Zie website Instituut voor de gelijkheid van vrouwen en mannen/partnergeweld en Vrouwenraad, Memorandum geweld 2014.

⁴³ Elke week 3 doden door partnergeweld, De Morgen, 27 januari 2015.

⁴⁴ Zie Vrouwenraad, Memorandum geweld 2014 en Joz Motmans, Guy T'Sjoen en Petra Meyer, Geweldervaringen van transgender personen in België, Universiteit Antwerpen/Universiteit Gent, 2015

⁴⁵ Federale politie, criminaliteitsstatistieken, rapport 2015. Merk op. De link naar deze rapporten wijzigt per trimester en de cijfers worden ook achteraf nog aangepast. Het cijfer in dit document komt uit rapport 2015, semester 4, p. 12 CF Andere.

⁴⁶ Instituut voor de gelijkheid van vrouwen en mannen, Seksueel geweld. Wat nu?, Brussel 2013

⁴⁷ Website Vrouwenraad 'Ik zwijg niet meer'.

⁴⁸ Sabine Hellemans, Alexis Dewaele, Mieke Van Houtte en An Buysse, Onderzoek naar partnergeweld bij hobebi's, Universiteit Gent in opdracht van het Provinciebestuur Oost-Vlaanderen (2012), S.D.

⁴⁹ Geweld gemeld en geteld. Dossier Vlaams kinderrechtencommissariaat (2011), waarin gepeild werd naar de ervaringen van scholieren met geweld. 1935 scholieren vulden de vragenlijsten in.

- ~ 7% van de respondenten had ervaring met bepaalde vormen van seksueel overschrijdend gedrag: 8% van de meisjes en 6% van de jongens.⁵⁰
- ~ In 2013 werden 10.017 kinderen minstens 1 keer aangemeld bij een vertrouwenscentrum omwille van verschillende redenen: seksueel geweld, fysieke mishandeling of fysieke verwaarlozing, emotionele mishandeling of emotionele verwaarlozing. Soms betreft het een risicosituatie of een onduidelijke problematiek.⁵¹

Genitale verminking

- ~ In 2012 waren er in ons land 48.092 vrouwen en meisjes afkomstig uit of met de nationaliteit van een land waar genitale verminking wordt toegepast. 13.112 onder hen zijn zeer waarschijnlijk al genitaal verminkt en 4084 riskeren genitaal verminkt te worden.⁵²

ARBEID

Inkomen en de loonkloof⁵³

- ~ Globaal verdienen vrouwen per uur gemiddeld 8% minder dan mannen. Op jaarbasis loopt dit verschil op tot 21%.
- ~ Voltijds werkende vrouwen verdienen bruto gemiddeld 3.137€; voor mannen is dit 3.356€; een kloof van 6,5%.
- ~ Deeltijds werkende vrouwen verdienen bruto gemiddeld 1.697€; voor mannen is dit 1.976€; een kloof van 14%.
- ~ Zowel de lonen, als de loonkloof nemen toe bij een hoger opleidingsniveau. De loonkloof is het grootst bij hoger opgeleiden, namelijk 17% in de industrie en marktdiensten.
- ~ 47,4% van het loonverschil kan verklaard worden op basis van gekende factoren. 52,6% kan niet verklaard worden.
- ~ Van het verklaarde deel van de loonkloof kan 47,3% worden toegeschreven aan kenmerken die verwijzen naar de positie van vrouwen en mannen op de arbeidsmarkt zoals het beroep (21,8%), de sector (16,4%), al dan niet hebben van kinderen (12,7%). Slechts 32,7% heeft te maken met 'individuele' zoals opleiding, werkervaring, anciënniteit in de onderneming.

Extra legale voordelen⁵⁴

- ~ 58% van de mannen en 51% van de vrouwen kreeg een vergoeding voor hun woon-werkverkeer. Op jaarbasis lag de vergoeding van mannen gemiddeld 14% hoger dan die van vrouwen.
- ~ 12% van de mannen en 9% van de vrouwen kregen een bijdrage voor het aanvullend pensioen van hun werkgever. Het grote verschil ligt echter vooral in de omvang van de bedragen. Het gaat gemiddeld om 802,34 euro voor mannen en 498,39 euro voor vrouwen. De kloof bedraagt 38%.
- ~ 0,46% van de vrouwen en 0,99% van de mannen ontving aandelenopties van de werkgever, met een gemiddelde waarde van 12.235,76 euro (mannen) en 7.514,67 euro (vrouwen). De kloof bedraagt 39%.

Arbeidsparticipatie⁵⁵

- ~ In 2014 waren in Vlaanderen bijna 71,9 op 100 personen in de leeftijdscategorie 20-64 aan het werk (= werkzaamheidsgraad): 76,2% mannen en 67,6% vrouwen. De werkzaamheidsgraad van vrouwen in Vlaanderen is gestegen, maar is nog ver verwijderd van de beoogde 75% tegen 2020. Bovendien is een groot deel van deze groei gerealiseerd via deeltijdse jobs.^{56 57}

⁵⁰ [Geweld gemeld en geteld](#). Dossier Vlaams kinderrechtencommissariaat, 2011.

⁵¹ Kind en Gezin, [Het Kind in Vlaanderen 2013](#).

⁵² Website Instituut voor de gelijkheid van vrouwen en mannen, [genitale verminking](#).

⁵³ Website Instituut voor de gelijkheid van vrouwen en mannen, [De loonkloof tussen vrouwen en mannen in België. Rapport 2016](#).

⁵⁴ Het referentiejaar voor de cijfers over extralegale voordelen is 2012. De bron is het [loonkloofrapport 2015](#).

⁵⁵ Website Instituut voor de gelijkheid van vrouwen en mannen, [De Loonkloof tussen vrouwen en mannen in België. Rapport 2015](#).

⁵⁶ [VRIND 2015](#).

- ~ Begin 2016 was 7,54% van de Vlamingen werkloos: 7,60% mannen, 7,76%.⁵⁸
- ~ In 2013 gaf bijna 1 op 3 vrouwen (27,9%) van de EAK enquête aan dat ze niet of deeltijds werkten omdat ze geen opvang vonden voor hun kinderen.⁵⁹
- ~ Deeltijds werk. In 2012 had 46,2% van de vrouwelijke werknemers en 10,1% van de mannelijke werknemers een deeltijdse baan. Dit is niet steeds een persoonlijke keuze. 23% van de deeltijds werkende vrouwen en 26% van de deeltijds werkende mannen geeft aan geen voltijds werk te vinden of geen mogelijkheid te hebben om voltijds te werken binnen de huidige job. Voor 50% van de deeltijds werkende vrouwen en 26% van de deeltijds werkende mannen is de combinatie arbeid met gezin/zorg de belangrijkste reden om deeltijds te werken.⁶⁰
- ~ De belangrijkste redenen voor mannen om parttime te werken zijn: geen voltijdse job vinden (19%), de gewenste job wordt enkel deeltijds aangeboden (18%), gezondheid (15%), bijberoep (12%) en andere persoonlijke of familiale redenen (9%). Voor vrouwen zijn dit: andere persoonlijke of familiale redenen (25%), zorg voor kinderen of afhankelijke personen (20%), de gewenste job wordt enkel deeltijds aangeboden (16%), vindt geen voltijds werk (11%), wenst geen voltijdse betrekking (8%).⁶¹
- ~ Zelfstandigen. In 2014 oefende 12,3% van de vrouwen en 18,3% van de mannen in België een beroep als zelfstandige uit. Voor de vrouwen houdt dit een daling in tegenover het jaar 2000, voor de mannen een stijging.⁶²
- ~ Werkloosheid. In 2014 bedroeg de werkloosheidsgraad in België voor vrouwen 7,9% en voor mannen 9%. Een ommekeer tegenover het jaar 2000 met een werkloosheid van 8,7% voor vrouwen en van 5,8% voor mannen.⁶³
- ~ Tegenover het jaar 2000 slonk de groep jongeren die geen onderwijs volgde en geen baan had voor de leeftijdscategorie 15-19jarigen van 6,5% (2000) tot 5,4% (2014), maar nam toe voor de leeftijdscategorie 20-24jarigen van 16% tot 18,9% (2014). Gemiddeld bevinden zich in de OESO landen meer meisjes in deze situatie (19,4%) dan jongens (16,4%).⁶⁴

Rollen en zorgverdeling v/m⁶⁵

- ~ Mannen besteden per week zo'n 6 uren minder aan het huishouden en de zorg voor kinderen dan vrouwen. Dit verschil is kleiner dan in 1999, maar komt wel terug in alle leeftijdsgroepen.
- ~ Naarmate vrouwen meer kinderen hebben participeren ze minder aan betaalde arbeid. Ze werken niet langer of ze werken deeltijds. Bij mannen is dat verband er niet.

BESLUITVORMING⁶⁶

Leidinggevenden functies in ondernemingen

- ~ Van de 148 beursgenoteerde bedrijven in 2011 waren er 91 met geen enkele vrouw in de raad van bestuur, 40 met 1 vrouw in de bestuursraad en 17 met 2 of meer vrouwen in het bestuur.
- ~ In 2012 was 10,1% van de bestuursleden van beursgenoteerde ondernemingen vrouw; in aantallen: 85 vrouwen tegenover 756 mannen.
- ~ In 2011 hadden 5 vrouwen en 153 mannen de functie van CEO in een beursgenoteerd bedrijf.

⁵⁷ Deze werkzaamheidsgraad is iets lager dan voor het crisisjaar 2008.

⁵⁸ VDAB, *Werkloosheidsbericht maart 2016*. In *VRIND 2015* staat het cijfer 3,7% voor 2014. Maar dit is waarschijnlijk een omkering van 7,3%. Alle cijfers van de VDAB Arvastat databank spreken dit apert tegen.

⁵⁹ *VRIND 2015*.

⁶⁰ Website Instituut voor de gelijkheid van vrouwen en mannen, De *Loonkloof* tussen vrouwen en mannen. Rapport 2016.

⁶¹ Bron: Algemene Directie Statistiek. Gegevens uit de Enquête naar de arbeidskrachten (EAK).

⁶² OECD (2016), OECD Fact Book: *Economic, Environmental and Social Statistics 2015-2016*, OECD Publishing, Paris.

⁶³ OECD (2016), OECD Fact Book: *Economic, Environmental and Social Statistics 2015-2016*, OECD Publishing, Paris.

⁶⁴ OECD (2016), OECD Fact Book: *Economic, Environmental and Social Statistics 2015-2016*, OECD Publishing, Paris.

⁶⁵ *VRIND 2015*.

⁶⁶ Suzana Koelet (projectleider), *Vrouwen aan de top 2012*, VUB en SEIN (Universiteit Hasselt) in opdracht van Instituut voor de gelijkheid van vrouwen en mannen, 2013

Leidinggevende functies in de financiële sector

- ~ 4 bedrijven uit de top 50 van de financiële sector (zonder de banken) hadden in 2011 een vrouw als gedelegeerd bestuurder tegenover 33 bedrijven met een man als CEO. ⁶⁷Bij de vijf Belgische grootbanken is er geen enkele vrouwelijke CEO.
- ~ 30% van de bedrijven uit de financiële top 50 (zonder de banken) heeft in 2011 minstens 1 vrouwelijke bestuurder. In totaal zijn 8,4% van de bestuurders vrouwen, 91,6% zijn mannen. In aantallen: 24 vrouwen en 263 mannen.
- ~ In 2011 hebben alle vijf de Belgische grootbanken minstens 1 vrouwelijke bestuurder. In totaal is 11,4% van de bestuurders vrouw en 88,6% is man. In aantallen: 10 vrouwen en 78 mannen.

Leidinggevende functies binnen de werknemersorganisaties

- ~ In 2012 zetelen in het hoogste bestuursorgaan van de drie representatieve vakbonden 6 vrouwen (25%) en 18 mannen (75%). In het één na hoogste orgaan zijn dit 29 vrouwen (24,8%) en 88 mannen (75,2%).
- ~ In 2012 heeft geen enkele vakbond een vrouwelijke voorzitter. Dit is vandaag niet anders.

Leidinggevende functies binnen de werkgeversorganisaties

- ~ In 2012 is de vrouw-man verhouding in de bestuursraden van de zes werkgeversorganisaties die vertegenwoordigd zijn in de Nationale Arbeidsraad 18,7% (v) tegenover 81,3% (m). In aantallen gaat het om 38 vrouwen en 165 mannen. ⁶⁸ Twee leden, UNISOC en Boerenbond, doen het iets beter met respectievelijk 28,1% en 31,8% vrouwelijke bestuursleden.
- ~ In Vlaanderen bedraagt het aantal en aandeel vrouwen en mannen in de bestuursraden van werkgeversorganisaties met zitting in de Sociaal Economische Raad van Vlaanderen (SERV) in 2012: 39 vrouwen (16,4%) tegenover 199 mannen (83,6%)

Leidinggevend functies in de media

- ~ In 2011 heeft meer dan de helft van de bedrijven uit de media top 50 een exclusief mannelijke raad van bestuur. Voor de 25 grootste bedrijven loopt dit zelfs op tot 88%: in 2011 hebben 5 vrouwen en 91 mannen zitting in de raad van bestuur. ⁶⁹
- ~ Binnen de media top 50 bedrijven zijn er in 2011 3 vrouwelijke gedelegeerd bestuurders tegenover 39 mannen. ⁷⁰
- ~ In 2012 hebben 9 vrouwen en 33 mannen een inhoudsverantwoordelijke de functie binnen de bedrijven uit de gemengde media top 38 (radio, televisie, weekbladen en dagbladen). In percentages uitgedrukt: 21,4 % vrouwen en 78,6% mannen.

Leidinggevende functies in de universiteiten

- ~ In 2012 was er 1 vrouwelijke rector (8,3%) versus 11 mannelijke rectoren (91,7%). De overgrote meerderheid van de rectoren zijn nog steeds mannen.
- ~ In 2012 was er geen enkele universiteit met een vrouw als voorzitter van de raad van bestuur. Het voorzitterschap is 100% mannelijk. 1 op de 8 ondervoorzitters was een vrouw, zijnde: 11,1% vrouwen en 88,9% mannen.
- ~ Mannen zijn ook uitgesproken in de meerderheid als lid van raad van bestuur. In 2010 tellen we 81 vrouwen (21,3%) op 300 mannen (78,7%).

⁶⁷ Van 13 bedrijven is het geslacht van de CEO niet gekend.

⁶⁸ De zes werkgeversorganisaties met een vertegenwoordiging in de Nationale Arbeidsraad zijn: het Verbond van Belgische Ondernemingen (VBO); de Unie van Zelfstandige Ondernemers (UNIZO); l'Union des Classes Moyennes (UCM); de Boerenbond (BB); de Unie van social profit ondernemingen (UNISOC) en la Fédération wallonne de l'Agriculture (FWA).

⁶⁹ Grootte op basis van het aantal werknemers.

⁷⁰ Van 9 bedrijven is het geslacht van de CEO niet bekend.

Dit kan Vlaanderen doen

Geweld

1. Realiseer de Vlaamse maatregelen die opgenomen zijn in het Nationaal Actieplan (NAP) ter bestrijding van alle vormen van gendergebonden geweld 2015-2019, die ook een uitvoering zijn van sommige van de bepalingen van het Verdrag van Istanbul over het voorkomen en bestrijden van geweld en intrafamiliaal geweld op vrouwen⁷¹, van het Vrouwenrechtenverdrag (1979) en de van de besluiten van de Commissie Status van de Vrouw. Geef ook uitvoering aan de aanbevelingen van de Vrouwenraad.
2. Voorzie een systematische opvolging en participatieve evaluatie van alle beleid betreffende de bestrijding van geweld. Betrek de vrouwenorganisaties en andere relevante stakeholders hier systematisch bij.⁷²
3. Integreer sekse als variabele in alle m.b.t. geweld relevante dataregistratiesystemen van de diverse betrokken instellingen op alle beleidsniveaus.
4. Integreer de problematiek van geweld (alle vormen én inclusief gendergebonden geweld) in alle relevante opleidingen (bijvoorbeeld: politie, justitie/rechten, gezondheidszorg, psychosociale zorg, leerkrachten, maatschappelijk werk, sport...) en in leerplannen, bijscholingen, trainingen... met aandacht voor een domeinoverschrijdende aanpak.
5. Stem regelgeving, beleid en definities over vormen van geweld op federaal, gemeenschaps- en lokaal niveau op elkaar af.
6. Ontwikkel en verfijn de kwaliteitsvolle ondersteuning en doorverwijzingen door 1712-medewerkers.
7. Investeer in de uitrol van Family Justice Centers over heel Vlaanderen, waarin alle actoren (politie, justitie, hulpverlening, gemeente) nauw samenwerken in een traject om intrafamiliaal geweld aan te pakken en te voorkomen.
8. Informeer en sensibiliseer continu over de inhoud, functie en belang van mensenrechten, vrouwenrechten en de beginselen van gelijkheid en vrijheid om gendergelijkheid te bevorderen en discriminatie en geweld te voorkomen en een correcte bejegening van slachtoffers en daders te bereiken.

Arbeid

1. Neem collectieve maatregelen om een betere, meer leefbare en duurzame combinatie van betaalde arbeid, onbetaalde arbeid (zorg, mantelzorg, vrijwilligerswerk, zelfzorg ...) en vrije tijd mogelijk te maken voor alle werkenden en voor alle gezinsvormen. Werkbaar werk (inclusief in functie van leeftijd en validiteit), collectieve arbeidsduurvermindering, aangevuld met formules voor tijdelijke uitstap en voldoende, betaalbare en kwaliteitsvolle zorgvoorzieningen zijn de sleutels hiertoe.
2. Ondersteun de federale uitkeringen voor thematische verloven met het oog op een betere combinatie van arbeid, gezin en maatschappelijke inzet vanuit Vlaanderen door hiervoor één

⁷¹ Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence, Istanbul, 2014. Klik [hier](#).

⁷² Een model om na te volgen is het overleg met belangenverenigingen van slachtoffers van seksueel geweld, onder coördinatie van het Departement Welzijn, Volksgezondheid en Gezin.

uitkeringsstelsel te voorzien. Dit systeem moet ruim genoeg en flexibel opgebouwd zijn om de behoeften aan 'tussentijd' en 'inkomen' volledig te (kunnen) dekken. Dit systeem moet ook toegankelijk/leefbaar zijn voor alleenstaanden, met of zonder kinderen. Werk hiervoor nauw samen met de vrouwenorganisaties.

3. Voorzie voldoende collectieve ondersteuning van publieke diensten voor zorgarbeid en voor de combinatie betaalde arbeid en gezin. Breidt deze steun en diensten uit. Investeer in werkbaar werk dat rekening houdt met het perspectief van werknemers en verzeker dat ook alleenstaande gezinshoofden vrij en zonder complicaties toegang hebben tot betaalde arbeid, tot kinderopvang en zorgondersteuning.
4. Versterk het systeem van dienstencheques met het oog op het realiseren van werkbaar werk en een gelijk en volwaardig statuut voor de personen die binnen dit stelsel tewerkgesteld zijn. Iedereen moet voor zichzelf de keuze kunnen maken hoe ze gezin en arbeid combineren. Onderzoek samen met vakbonden en eindgebruikers de haalbaarheid om het toegelaten takenpakket uit te breiden zodat alle mogelijke taken die een combinatie arbeid en gezin of zelfstandig wonen ondersteunen opgenomen zijn in het pakket. Bijvoorbeeld verzorgen van huisdieren, occasionele oppas voor gehandicapte kinderen of afhankelijke bejaarden, klein tuinonderhoud, brengen en afhalen van kinderen naar school, naar buitenschoolse activiteiten....
5. Voer of steun systematisch campagnes die een meer evenwichtige verdeling van betaalde en onbetaalde arbeid tussen mannen en vrouwen stimuleren.
6. Voer een kwalitatief en kwantitatief onderzoek naar de arbeidsomstandigheden van huishoudpersoneel in Vlaanderen, in voorbereiding van een volwaardig statuut.

Besluitvorming

1. Laat het ritssysteem – dat zorgt voor de afwisseling tussen geslachten op de eerste plaatsen op kandidatenlijsten bij de verkiezingen – gelden voor de volledige lijsten en leg dit vast bij decreet.
2. Verzeker gelijke deelname v/m op besluitvormingsniveau binnen de verschillende administraties, intercommunale diensten en instellingen zoals hogescholen en universiteiten, ziekenhuizen en verzorgingsinstellingen... en in delegaties naar het buitenland en stel hierbij concreet te behalen streefcijfers tegen 2030 voorop.
3. Leg de paritaire samenstelling van de Vlaamse regering decretaal vast en veranker de paritaire deelname v/m voor alle adviesraden en beheersorganen bij decreet.
4. Verzeker de structurele betrokkenheid van de koepel van de vrouwenorganisaties bij de besluitvorming en betrek de Vrouwenraad op gelijke voet met andere koepels in alle bestaande en nieuw op te richten adviesorganen en andere relevante fora voor participatie en consultatie van het middenveld, inclusief de Sociaaleconomische Raad Vlaanderen (SERV).

Seksuele en reproductieve gezondheid en rechten

1. Voer of steun op regelmatige tijd campagnes om seksueel geweld, seksuele intimidatie en seksisme te voorkomen en om dergelijk gedrag maatschappelijk aan de kaak te stellen, o.m. door goede praktijken voor het voetlicht te plaatsen en door seksueel geweld op te nemen in de leerplannen en het curriculum seksuele voorlichting en relatievorming.

2. Voer regelmatig campagne om ongewenste zwangerschappen en zwangerschappen op jonge leeftijd te voorkomen. Neem (ongepande) zwangerschap op als thema in de relationele en seksuele vorming, met nadruk op het belang van respectvolle, wederkerige en gelijke relaties en seks.
3. Verzeker voor iedereen, en in het bijzonder voor jongeren, laagdrempelige en toegankelijke en correcte informatie over seksualiteit, seksuele rechten, seksuele voorkeur, seksuele identiteit, zwangerschap, soa, voorbehoedmiddelen... , rekening houdend met specifieke aandachtsgroepen.
4. Werk een coherent plan uit om slachtoffers van mensenhandel met het oog op seksuele uitbuiting en prostitueés op te vangen en te begeleiden zodat ze het uitbuitingssysteem kunnen verlaten. Help hen hun leven opnieuw opbouwen en voorzie begeleiding op meerdere vlakken zoals huisvesting, inkomen, welzijn en gezondheid, arbeid, juridische ondersteuning, opbouw van een nieuw sociaal netwerk, schuldbemiddeling..., conform de bepalingen van de resolutie van het Europees parlement van 12 mei 2016.⁷³
5. Ontwikkel een minimaal te respecteren, dwingend normatief kader voor de leerplannen en het curriculum seksuele voorlichting en relatievorming binnen het gesubsidieerd onderwijs. Ga hierbij uit van een holistische rechtenbenadering, met aandacht en respect voor gemengde relaties naar afkomst, religie of overtuiging, homo en biseksuele voorkeur, voor gendertransitie en voor gediversifieerde genderexpressie. Vorming over relaties en seksualiteit gaat over meer dan voortplanting, anticonceptie, veilig vrijen... .

⁷³ European Parliament resolution of 12 May 2016 on implementation of the Directive 2011/36/EU of 5 April 2011 on preventing and combating trafficking in human beings and protecting its victims from a gender perspective. Klik [hier](#).

Duurzame Ontwikkelingsdoelstelling 6

Verzeker iedereen toegang tot water en sanitair en zorg voor duurzaam waterbeheer

Wat staat er in de doelstelling?

- ✔ Tegen 2030 moeten alle burgers toegang hebben tot veilig en betaalbaar drinkwater en tot degelijke hygiëne en sanitair, met bijzondere aandacht voor de noden van vrouwen en meisjes en voor personen in een kwetsbare situatie.
- ✔ De waterkwaliteit moet merkbaar verbeterd zijn door vervuiling te verminderen, dumpen van gevaarlijke chemicaliën en materialen te bannen en het aandeel van onbehandeld afvalwater te halveren.
- ✔ Recycleren en veilig hergebruik van water moet met X % verhoogd worden.
- ✔ Alle sectoren moeten efficiënter omgaan met watergebruik en het onttrekken van grondwater en de watervoorziening mag geen (bijkomende) waterschaarste genereren.

In Vlaanderen: cijfers en feiten

In juli 2010 erkennen de Verenigde Naties dat toegang tot drinkwater en tot basis-sanitair een mensenrecht is.⁷⁴ In september 2010 werd dit bevestigd door de Mensenrechtenraad.⁷⁵ Alle staten moeten maatregelen nemen om progressief toegang tot drinkwater en sanitaire voorzieningen voor iedereen te realiseren. Agenda 2030 versterkt dit engagement. Het recht op drinkwater en basis-sanitair zijn mensenrechten die essentieel zijn voor het genot van alle andere mensenrechten. Het gaat om basisbehoeften waaraan zonder pardon moet worden voldaan. Dit geldt onvoorwaardelijk voor iedereen en in gelijke mate voor vrouwen. In vele steden en gemeenten zijn er echter geen en zeker onvoldoende (propere) toiletten die gratis toegankelijk zijn voor vrouwen.

In Vlaanderen hebben de meeste inwoners toegang tot drinkwater en basissanitair. Toch is dit ook in Vlaanderen niet voor iedereen een verworven recht. In 2013 werden nog 3.137 gezinnen afgesloten van watertoevoer.⁷⁶ In 2014 registreerde het Steunpunt Welzijn en Gezondheid dat er in Vlaanderen minimum 6057 daklozen zijn: 4329 volwassenen en 1.675 kinderen.⁷⁷ Deze groeiende groep mensen, heeft geen tot moeilijk toegang tot drinkbaar water, tot faciliteiten om zich te wassen en tot propere toiletten. Steden en gemeenten hebben doorgaans openbare toiletten voor mannen, maar openbare toiletten voor vrouwen zijn schaars en de netheid ervan laat vaak te wensen over.

Ook in Vlaanderen is er waterstress. Op vele plaatsen daalt het peil van het grondwater omdat het regenwater vanwege de toenemende bebouwing niet meer kan insijpelen, maar rechtstreeks afgevoerd wordt over het geharde oppervlak. In 2009 was 12,9% van de bodem afgedicht. In Europa is dit gemiddeld 1,8%. Afdichting ondermijnt ecosysteemfuncties zoals de opslag van koolstof en waterberging in de bodem en heeft een negatieve invloed op de (bodem)biodiversiteit.⁷⁸ In tijden van overvloedige regenval verhoogt het de kans op overstromingen.

⁷⁴ Dit werd vastgelegd in [Resolutie 64/292](#) van 28 juli 2010.

⁷⁵ Besluit [A/HRC/15/L.14](#), 30 september 2010.

⁷⁶ [VRIND 2015](#).

⁷⁷ Meys Evy en Hermans Koen, [Nulmeting dak- en thuisloosheid](#), Leuven: Steunpunt Welzijn, Volksgezondheid en Gezin, 2014.

⁷⁸ [VRIND, 2015](#).

Waterstress heeft direct nadelige gevolgen voor vrouwen. Als de waterschaarste toeneemt, zal de prijs ervan naar alle verwachting stijgen, waardoor mensen in armoede het nog moeilijker krijgen of zelfs geen toegang meer zullen hebben tot water. Ongeveer de helft van de mensen in armoede zijn vrouwen. Als door overstromingen de schade aan huizen oploopt, worden vrouwen daar evenzeer door getroffen als mannen, zo niet meer omdat vrouwen vaker over minder middelen beschikken voor herstel van de woning. In steden liggen de armenwijken vaak ook beneden in de stad, waar er een groter risico op overstroming is. Bovendien verhoogt door de klimaatverandering het risico op zogenaamde regenbommen (erg felle regen) waardoor het overstromingsrisico nog toeneemt.

Daarnaast is er de zorg om de kwaliteit van het water: grondwater, vijvers, beken, rivieren. Een aangehouden waterbeleid heeft voor verbetering gezorgd. In 2014 werd 81,2% van het afvalwater van de inwoners gezuiverd (tegenover 47,6% in 2000). Een positieve evolutie, maar niet alle vervuilende stoffen worden door de zuiveringsinstallaties uitgefilterd. Bijvoorbeeld. In 21% van de metingen in 2013-2014 werd de nitraatnorm in het oppervlaktewater overschreden en op 33,3% van de meetlocaties een overschrijding van de nitraatnorm voor grondwater (2013).

Vervuiling van het water (grondwater, beken, rivieren, drinkwater) met nitraten, pesticiden, zware metalen, plastic... hebben verregaande gevolgen voor de gezondheid. Deze gevolgen treffen vrouwen direct en specifiek via ziekte (borstkanker, onvruchtbaarheid ...) en indirect omdat vrouwen moeten instaan voor de zorg voor zieke kinderen en familieleden en ze daardoor vaak hun deelname aan de arbeidsmarkt moeten terugschroeven of opzeggen.⁷⁹

Dit kan Vlaanderen doen

1. Water is noodzakelijk voor zowel het leven als voor welzijn en welvaart en moet voor iedereen, vrouwen en mannen, toegankelijk zijn en betaalbaar blijven. Geen mens zou mogen afgesloten worden van toegang tot drinkwater. Vlaanderen moet daarom maatregelen treffen om te vermijden dat mensen afgesloten worden van de voorzieningen voor drinkwater en moet de prijs voor water doen dalen zodat het voor iedereen betaalbaar blijft. In geval van langdurige wanbetaling zou het plaatsen van een waterbudgetmeter overwogen kunnen worden.
2. Voorzie in iedere gemeente en stad voldoende gratis, toegankelijke en propere openbare toiletten zodat ook vrouwen en meisjes en personen met een beperkte mobiliteit er veilig terecht kunnen. Installeer openbare toiletten en zorg ervoor dat deze permanent of voldoende lang open zijn.
3. Moedig alle openbare instellingen en voor het publiek toegankelijke voorzieningen die onder Vlaamse bevoegdheid vallen of die belangrijke steun ontvangen van de overheid (theaters, musea, ...) aan om hun toiletten of een deel ervan gratis ter beschikking te stellen van het publiek. Dit zal de toegankelijkheid voor vrouwen en meisjes, vooral arme en oudere, vergroten.
4. Neem maatregelen om de vervuiling van water met hormoonverstorende stoffen, waaronder plastics, te voorkomen door de productie van niet-biologisch afbreekbare plastics sterk te beperken en waar mogelijk te verbieden en door projecten gericht op het ontwikkelen van alternatieven voor plastics en voor het opruimen van plastics in rivieren en zeeën te steunen.
5. Neem dwingende maatregelen om de afdichting van de bodem die mee aan de basis ligt van toenemende wateroverlast en uitputting van de watertafels tegen te gaan. Stel hierbij een vermindering van de bodemafdichting met 10% voorop.

⁷⁹ Zie ook informatie onder Duurzame Ontwikkelingsdoelstelling 3.

7 BETAALBARE EN
DUURZAME
ENERGIE

Duurzame Ontwikkelingsdoelstelling 7

Verzeker iedereen toegang tot betaalbare, betrouwbare, duurzame en moderne energie

Wat staat er in de doelstelling?

- ✓ Tegen 2030 moet iedereen toegang hebben tot betaalbare en betrouwbare en moderne energie.
- ✓ Het aandeel van hernieuwbare energie moet significant toenemen.
- ✓ Het globale tempo om de energie-efficiëntie te verbeteren moet verdubbeld zijn.

In Vlaanderen: cijfers en feiten ⁸⁰

Energie, zowel de productie als de consumptie, is een van de belangrijkste bronnen van CO₂ uitstoot. Het aandeel duurzame energie is laag. 5,7% van het energieverbruik in 2014 kwam uit hernieuwbare energiebronnen. Dit is heel weinig en zelfs minder dan in 2013 omdat het energieverbruik toenam. De 'groene' stroomproductie bleef wel stabiel. 'Groene' warmte en koeling en 'groen' transport dekten beiden 4,8% van het verbruik.

Vlaanderen presteert ondermaats zowel wat betreft productie, verbruik als energie-efficiëntie. We verbruiken ongeveer 1/4de meer energie dan in 1990. Sommige jaren ligt het verbruik iets lager, maar de daling is niet structureel.⁸¹ In de tertiaire sector, de huishoudens en de landbouw (goed voor meer dan 1/3de van het verbruik) is lager verbruik vooral weer-gebonden.⁸² In de elektriciteitssector daalde het verbruik wel significant. In 2014 werd 22% minder verbruikt dan in 2013.

In 2014 lag de energie-intensiteit⁸³ wel 21% lager dan in 1990. Dit als gevolg van verschuivingen in het belang van welbepaalde sectoren in de economie en van een grotere energie-efficiëntie, waarbij minder energie gebruikt wordt per eenheid product of dienst. Vlaanderen bungelt qua energie-intensiteit echter wel aan de staart van het West-Europese peloton (EU15). In 2013 had Vlaanderen, op Finland na, de hoogste energie-intensiteit van alle EU15 lidstaten. Een belangrijke oorzaak is de energie-intensieve industrie zoals de chemie, de ijzer- en staalsector en de voedingssector.

In 2014 werd 33,9% van de energiebehoefte in Vlaanderen gedekt door zelfstandige productie door burgers of kleine collectiviteiten. Dit is meer dan in 2010-2011, maar minder dan in 2012-2013. Verbeterde wetgeving en inspelen op onzekerheden, angsten en gewoontes van de burgers kan dit proces versnellen, naast het aanpakken van bestaande monopolies op de energiemarkt.

Gevestigde monopolies staan de transitie en een autonoom energiebeheer in de weg en blijven de markt en de prijzen dicteren. Elektriciteit is hierdoor merkkelijk duurder dan in de buurlanden. De prijsstijgingen zijn voor heel wat gezinnen een strop om de nek. Een steeds grotere groep mensen moet zich andere dingen ontfagen om de energierekening te kunnen betalen of zijn zelfs afgesloten

⁸⁰ VRIND 2015.

⁸¹ Het bruto energieverbruik bedroeg in 2014 naar schatting 1.478 petajoule. Dit is zo'n 6% minder dan in 2013, maar wel 24% meer dan in 1990. Petajoule is een eenheid voor energie gelijk aan 10¹⁵ joule of 1.000.000.000.000 kilojoule.

⁸² Het dalend verbruik hangt samen met de temperatuur. Gecorrigeerd naar graaddagen is er bij de huishoudens en de tertiaire sector zelfs een toename te zien van respectievelijk 14% en 5%.

⁸³ De energie-intensiteit vergelijkt het bruto binnenlands energieverbruik (BBE) met het bruto binnenlands product (BBP).

van het net. Energiearmoede is een toenemend probleem. Steeds meer mensen zijn afhankelijk van een sociale leverancier en hebben een budgetmeter. Dit probleem is in de laatste 10 jaar meer dan verdubbeld, zowel wat betreft elektriciteit⁸⁴ als wat betreft gas.⁸⁵

Op termijn kan energiearmoede ook voor Vlaanderen als regio een ernstig probleem betekenen. Vlaanderen moet daarom maatregelen nemen om te verzekeren dat tegen 2050 hernieuwbare energie volledig in de behoeften voorziet. Dit gaat over meer dan nakomen van internationale verplichtingen. Het gaat evenzeer om het bewaken van onze autonome economische ontwikkeling en onze sociale welvaart. Energietransitie is niet enkel een onkostenpost, maar biedt vooral kansen.

Energie, zowel de productie als de consumptie, is een van de belangrijkste oorzaken van de opwarming van de aarde en de klimaatwijziging. De gevolgen hiervan (droogte, overstromingen, mislukte oogsten, waterschaarste, verwoestijning, oorlogen, honger ...) zijn nu al duidelijk merkbaar in vele landen en ze hebben specifieke en extra impact op vrouwen en meisjes. In landen waar ze al minder rechten of een geringere status hebben, nemen bestaande discriminaties toe en worden hun rechten en kansen verder ondermijnd.

Bij ons zijn de gevolgen voor vrouwen en meisjes nog niet zo direct zichtbaar omdat onze afhankelijkheid van de natuur gemaskeerd wordt door tussenschakels zoals betaalde arbeid en de verhandeling van goederen en diensten. We weten echter wie de rekening betaalt als de kosten oplopen en als de overheid bespaart.

Besparingen treffen omwille van inkomens en arbeidsmarkt gerelateerde verschillen vrouwen algemeen meer dan mannen. In geval van besparingen op publieke diensten geldt dit nog sterker omdat vele van deze diensten uitgebouwd zijn om de participatie van vrouwen aan de betaalde arbeidsmarkt mogelijk te maken of te faciliteren. Wanneer als gevolg van de klimaatopwarming de voedsel- en waterschaarste toeneemt en bijgevolg de voedselprijzen stijgen of wanneer de energieprijzen (gas, elektriciteit...) stijgt ..., zijn het ook hier de armen die er het meeste nadeel van ondervinden. Vele van deze armen zijn vrouwen. Investeren in energiebesparing, energie-efficiëntie en energieomschakeling biedt bovendien de beste garantie voor toekomstgerichte maatschappelijke ontwikkeling, met betere opportuniteiten voor jobcreatie, voor het (re)dynamiseren van de lokale economie en voor gendergelijkheid, mits vergezeld van een genderspecifieke aanpak.

Onderzoek van het Europees Instituut voor Gendergelijkheid (EIGE) onthulde dat vrouwen iets meer dan mannen bereid zijn om hun gedrag aan te passen en om iets te ondernemen tegen de opwarming van de aarde. Vrouwen nemen hiertoe beslissingen over vele kleine maatregelen m.b.t. de huishouding en eigen mobiliteit, maar durven het door de band genomen niet aan om over te gaan tot grote renovatieprojecten of energietransitie-projecten waar grote werken en grote bedragen mee gemoeid zijn. Doorgaans zijn het mannen die dit soort beslissingen nemen en die daarover de knopen doorhakken. Dit heeft te maken met gebrek aan (technische) kennis, maar vooral ook met zelfonderschatting en gebrek aan zelfvertrouwen van vrouwen. Een gendergerichte aanpak en samenwerken met de vrouwenorganisaties kan dit counteren.⁸⁶

⁸⁴ Het aantal huishoudens dat voor elektriciteitslevering afhangt van een sociale leverancier steeg de laatste tien jaar gestaag. In 2005 ging het om 35.994 klanten, in 2014 om 77.812 huishoudens. In 2005 waren er 15.901 huishoudens met een budgetmeter, in 2014 gaat het om 42.310 aansluitingen. Het aantal effectieve afsluitingen van het net ligt gelukkig merkkelijk lager, maar ook is er een stijging. In 2005 ging het om 1070 toegangspunt⁸⁴, in 2014 om 1247 afsluitingen.

⁸⁵ De levering van gas laat een gelijkaardig plaatje zien. Een toenemend aantal huishoudens is aangewezen op een sociale leverancier: 57.083 in 2014 tegenover 24.702 in 2005. Er zijn meer mensen met een gasbudgetmeter: 28.339 in 2014 tegenover in 4.488 in 2009⁸⁵ en meer toegangspunten worden afgesloten van de gastoevoer: 1.763 in 2014 tegenover 1.199 in 2005. Over verschillen naar sekse en gezinssamenstelling wordt hier niets gemeld.

⁸⁶ Meer informatie zie: European Institute for Gender Equality (www.eige.europa.eu). O.m.: Review of the Implementation in the EU of area K of the Beijing Platform for Action: Women and the Environment [Gender Equality and Climate Change, Report, 2012](#); [Beijing + 20: The 4th Review of the Implementation of the Beijing Platform for Action in the EU Member States – Report, 2015](#).

Dit kan Vlaanderen doen

1. Vlaanderen moet sterker inzetten op transitie naar duurzame energie binnen het hele systeem van aanbod, vraag, infrastructuur, markten... en de directe en indirecte (financiële) steun voor vervuilende energie zoals fossiele brandstoffen en kernenergie opheffen. Hierbij moeten verzekerd worden dat duurzame energie voor iedereen toegankelijk is. Via steun voor bijvoorbeeld gerichte vorming en activiteiten en voor samenwerking met vrouwenorganisaties moet verzekerd worden dat vrouwen en meisjes hier in gelijke mate deel aan kunnen hebben.
2. Vlaanderen kan via nieuwbouw en renovatie de constructie van duurzame en energiezuinige gebouwen stimuleren om zo de energiefactuur structureel te verlagen voor particulieren en bedrijven en de energieomschakeling structureel te verankeren. Dit kan via gerichte fiscale maatregelen of directe subsidies, maar ook via begeleiding van particulieren en steun voor het middenveld, waaronder de vrouwenorganisaties. Zij kunnen een belangrijke functie vervullen om hun achterban te informeren, te sensibiliseren en eventueel ook om energieprojecten te ondersteunen en uit te voeren.
3. Voorzie per aansluitpunt op het net een transitiebudget om het verbruik van energie significant te verminderen, volgens het beginsel van progressief universalisme, en waarbij rekening gehouden wordt met factoren zoals inkomen, aantal personen, aan-/afwezigheid van energie besparende systemen, reeds verworven of lopende subsidies en terugbetalingen... om zo 'niemand achter te laten'. Alle producenten, distributeurs en de overheid die nu geld ophalen uit energie zouden de kosten gelijk onder elkaar kunnen verdelen.
4. Geef erkenning aan het recht en het belang van eenieder om toegang te hebben tot elektriciteit en verwarming. Voer het principe van een vrij basispakket opnieuw in.
5. Hanteer de '1-loket'-aanpak voor onafhankelijke informatie en begeleiding i.v.m. mogelijke energiebesparing, energieomschakeling en energie-efficiëntie en renovatie. Een 1-loket-aanpak helpt mee om de transitie te 'ontzorgen' en verlaagt zo de drempel om actie te ondernemen, wat bijzonder belangrijk is voor de gelijke participatie van vrouwen aan het energie-transitieproces, als actor én als begunstigde.
6. Ontwikkel projecten die gelijke toegang en participatie van vrouwen tot nieuwe en duurzame technologieën, waaronder 'duurzame' energie, promoten en steun initiatieven die de expertise, autonomie en het ondernemerschap van in het bijzonder vrouwen en meisjes op vlak van duurzame energie, duurzame renovatie, duurzame ingenieurstechnieken... bevorderen.

8 EERLIJK WERK
EN ECONOMISCHE
GROEI

Duurzame Ontwikkelingsdoelstelling 8

Bevorder stabiele, inclusieve en duurzame economische groei, volledige en productieve tewerkstelling en waardig werk voor iedereen

Wat staat er in de doelstelling?

- ✔ De Minst Ontwikkelde Landen moeten hun economische groei per capita opvoeren met minstens 7%, de andere landen moeten deze in overeenstemming met nationale gemiddelden handhaven. De economische productiviteit moet opgevoerd worden door middel van diversificatie, technologische vernieuwing en innovatie en door de klemtoon te leggen op sectoren met hoge toegevoegde waarde en op arbeidsintensieve sectoren.
- ✔ Het beleid moet ontwikkeling en productieve activiteiten, waardig werk, ondernemerschap, creativiteit en vernieuwing stimuleren en de formalisering en groei van kleine en middelgrote ondernemingen aanmoedigen, o.m. via toegang tot financiële diensten.
- ✔ Tegen 2030 is het grondstoffenverbruik in de productie en consumptie verbeterd en is de economische groei losgekoppeld van ondermijning van het milieu, zoals voorzien werd in het 10-jarenprogramma voor duurzame consumptie en productie.
- ✔ Tegen 2030 beschikken alle vrouwen en mannen over volledig en betaald/productief werk, inclusief jongeren en personen met een handicap, en is gelijk loon voor gelijkwaardig werk verzekerd.
- ✔ Tegen 2020 is het aandeel jongeren dat geen job heeft en ook geen opleiding volgt of school loopt significant verminderd. Er moeten onmiddellijk doeltreffende maatregelen genomen worden om de ergste vormen van kinderarbeid, gedwongen arbeid te verbieden en te bannen. Tegen 2025 moet kinderarbeid in al zijn vormen opgeheven zijn, m.i.v. het rekruteren en inzetten van kindsoldaten.
- ✔ De arbeidsrechten van alle werknemers moeten beschermd zijn en voor alle werknemers moeten veilige en gezonde werkomgevingen bevorderd worden, ook voor migranten, vooral vrouwelijke migranten en mensen met een precair tewerkstellingsstatuut.
- ✔ Tegen 2030 moeten er een beleid klaarliggen en uitgevoerd worden dat duurzaam toerisme bevordert, dat jobs creëert, lokale cultuur en producten promoot.
- ✔ Versterk de mogelijkheden van plaatselijke financiële instellingen om toegang tot het bankwezen, de verzekeringen en financiële diensten aan te moedigen en uit te breiden.

In Vlaanderen: cijfers en feiten

Duurzame productie en consumptie zijn de sleutel voor het behoud van ontwikkeling, welvaart en welzijn in de nabije toekomst en op middellange termijn. Dit is op zijn beurt belangrijk voor de positie, het welzijn en de welvaart van vrouwen in de samenleving. Duurzame ontwikkeling en gendergelijkheid gaan hand in hand. Dit vraagt ook bijzondere aandacht voor vrouwen en voor het beginsel 'niemand achterlaten' van Agenda 2030: vaak de armste mensen en de minst machtige personen in de samenleving. Een groot deel van deze groep, zo niet de meerderheid, daarvan zijn vrouwen.

Voor Vlaanderen biedt duurzame innovatie, dit is: de succesvolle transformatie van creativiteit en kennis in economische waarde, de beste toekomstkansen. Dit vraagt inzetten op opleidingen en

levenslang leren, op kennisontwikkeling, wetenschap en nieuwe technologie, maar ook steun voor duurzaam ondernemerschap, voor de circulaire economie, voor werkbaar werk en gendergelijkheid. Hierbij moet het zich richten op het (re)dynamiseren van lokale economische en maatschappelijke ontwikkeling, met bijzondere aandacht voor sectoren en activiteiten met het grootste potentieel om duurzame banen te creëren en ter plaatse economische meerwaarde te realiseren. Uit onderzoek in zeven OESO landen is gebleken dat investeringen in de zorgeconomie (onderwijs, opleiding, gezondheid, zorg...) meer en beter renderen voor economische groei, welvaart en toename van jobs dan klassieke investeringen in bijvoorbeeld bruggen en wegen.⁸⁷

Een andere belangrijke dimensie van de duurzame ontwikkeling is de focus op het ontwikkelen en beschermen van de lokale duurzame productie en consumptie, economie en handel. Dit is belangrijk voor het kunnen opstarten, behouden en uitbreiden van KMO's in Vlaanderen en om duurzame innovatie mogelijk te maken en te steunen. Oneerlijke concurrentie (ecologisch in de vorm van: vervuiling of sociaal in de vorm van minderwaardige arbeidsomstandigheden) belemmert en ondermijnt de duurzame maatschappelijke en economische ontwikkeling in Vlaanderen, waaronder de kansen en rechten van vrouwen en meisjes. Kleine en middelgrote bedrijven zijn de motor van de Vlaamse economische en maatschappelijke ontwikkeling.

In 2014 waren globaal 71,9 personen op 100 uit de leeftijdscategorie 20-64 aan het werk: 76,2% mannen en 67,6% vrouwen;⁸⁸ 3,7% van de Vlamingen was werkloos; 24,4% was niet beroepsactief. Meer mannen verrichten betaald werk (53,4% m; 46,6% v) en er zijn meer werkzoekende mannen (54,6% m; 45,4% v). Onder de niet beroepsactieven zijn vrouwen in de meerderheid (59,1% v; 40,9% m). De werkzaamheidsgraad van vrouwen nam toe, maar is nog verwijderd van de beoogde 75% tegen 2020. In 2013 gaf 27,9% van de vrouwen die deelnamen aan de EAK enquête aan dat ze niet of deeltijds werkten omdat ze geen opvang vonden voor hun kinderen.⁸⁹ Ongelijke deelname van vrouwen aan het maatschappelijk leven is boven alles een kwestie van het collectieve organisatievormen waarbinnen individuele levenskeuzes gestalte krijgen.

De meest werknemers en zelfstandigen in Vlaanderen zijn tevreden over hun werk: ze ervaren hun job als motiverend en menen dat ze voldoende kansen hebben om bij te leren. Toch heeft ongeveer 10% van de zelfstandigen en 20% van de werknemers problemen met leerkansen en/of welbevinden op het werk. Er is ook een verschil naar sekse. Meer mannen dan vrouwen (20% en 16%) ervaren hun job als weinig motiverend. Vrouwen hebben dan weer minder leerkansen: 18,9% tegenover 16,9%.⁹⁰

Pact 2020 streeft naar werkbaar werk voor 60% van de werknemers en 55% van de zelfstandigen. Dit wil zeggen dat ze een job hebben met voldoende leermogelijkheden, die goed te combineren is met het privéleven en die geen aanleiding geeft tot werkstress of motivatieproblemen. Er is hierbij bijzondere aandacht voor vrouwen, kansengroepen en bijzondere gezinssituaties. Globaal wordt er gestreefd naar een betere afstemming van arbeid op gezinsleven. Dit is belangrijk vanuit het perspectief van gelijke kansen voor vrouwen op de arbeidsmarkt, maar draagt potentieel ook bij tot het meer ecologisch verantwoorde levensstijlen, met meer duurzame vormen van consumptie en productie.

Maatregelen om betaalde arbeid duurzaam, leefbaar en gelijk toegankelijk te maken voor personen met gezinslast of zorglast, in de feiten voor vrouwen, betreffen vooral federale bevoegdheden. Het gaat om initiatieven zoals significante collectieve arbeidsvermindering, meer en verplichtend

⁸⁷ International Trade Union Confederation, [Investing in the Care Economy. A gender analysis of employment stimulus in seven OECD countries](#), 2016. Hieruit blijkt: een investering van 2% in de zorgeconomie zorgt voor een verhoging van de tewerkstelling van 2,5% tot 6%, waarbij ook de sekse kloof qua tewerkstelling krimpt. Een gelijkaardige investering in bijvoorbeeld de bouwsector zorgt maar voor half zoveel jobs.

⁸⁸ Deze werkzaamheidsgraad is iets lager dan voor de crisis van 2008.

⁸⁹ Bron: Enquête naar de Arbeidskrachten (EAK), bewerking FOD WASO & Steunpunt WSE/Departement WSE; vermeld in [VRIND 2015](#).

⁹⁰ Website Stichting Innovatie en Arbeid, [Werken aan werkbaar werk](#)

vaderschapsverlof, beter betaald ouderschapsverlof Dit belet niet dat Vlaanderen aanvullende en bijkomende maatregelen kan nemen om gelijkheid v/m op de arbeidsmarkt en een meer leefbare en duurzame combinatie van arbeid en gezin mee te steunen en ontwikkelen.

Dit kan Vlaanderen doen

1. Investeer in de ontwikkeling van menselijk en ecologisch kapitaal via onderwijs, opleiding, levenslang leren en via steun voor de start of uitbreiding van duurzame vernieuwende ondernemingen, waaronder maatregelen om de transitie naar energie- en grondstoffenneutrale productie en consumptie te ondersteunen en maatregelen om te verzekeren dat iedereen hieraan kan participeren.
2. Maak zoveel als mogelijk gebruik van lokale ondernemers en producten om de lokale economie te (re)dynamiseren en onze ecologische voetafdruk te verkleinen en integreer normering in verband met ecologische voetafdruk, arbeidsomstandigheden, sociale bescherming en gendergelijkheid in alle openbare aanbestedingen
3. Neem maatregelen om de overgang naar een duurzaam en inclusief samenlevingsmodel te verzekeren, waaronder maatregelen die een beter leefbare combinatie van betaalde arbeid, zorg, vrijwillige maatschappelijke inzet en vrije tijd mogelijk maken voor alle werknemers v/m en voor alle gezinsvormen, met een focus op voldoende en kwaliteitsvolle zorgvoorzieningen, op waardig en werkbaar werk en op duurzame en leeftijdsaangepaste arbeid. Investeer nog meer van het Vlaams BBP in de zorgeconomie en voornamelijk in de collectieve professionele voorzieningen.
4. Spoor werkgevers aan om in levenslang leren te blijven investeren en maak meer Vlaamse middelen vrij voor opleiding in KMO's en in kleine organisaties.
5. Realiseer de tegen 2020 vooropgestelde doelstellingen over werkbaar werk. Teken een traject uit zodat tegen 2030 zo goed als alle werknemers en zelfstandigen een werkbare job hebben. Blijf hierbij focussen op vrouwen, kansengroepen en de combinatie van betaalde arbeid en gezin. Verbind werkbaar werk met waardig werk dat werknemers een eerlijk loon zonder genderkloof, volledige sociale bescherming en de mogelijkheid tot persoonlijke ontwikkeling biedt én waarin ook ecologische duurzaamheid mee in rekening wordt gebracht.
6. Zet sterk in op snellere erkenning van buitenlandse diploma's en elders en eerder verworven competenties op alle domeinen om de gepaste instroom van opgeleide allochtone vrouwen op de arbeidsmarkt te bevorderen.

9 INDUSTRIE,
INNOVATIE EN
INFRASTRUCTUUR

Duurzame Ontwikkelingsdoelstelling 9

Bouw veerkrachtige infrastructuur, bevorder inclusieve en duurzame industrialisering en stimuleer innovatie

Wat staat er in de doelstelling?

- ✓ Landen moeten kwalitatieve, betrouwbare, duurzame en veerkrachtige infrastructuur ontwikkelen ter ondersteuning van de economische ontwikkeling en het menselijk welzijn, met klemtoon op een betaalbare en billijke toegang voor allen.
- ✓ Inclusieve en duurzame industrialisering moet bevorderd worden, en tegen 2030 moet naargelang de nationale context de rol van de industrie voor de werkgelegenheid en het BBP aanzienlijk toegenomen zijn. Voor de Minst Ontwikkelde landen wordt een verdubbeling voorop gesteld.
- ✓ KMO's moeten betere toegang hebben tot financiële diensten en kredietverlening, evenals tot waarde-ketens en markten.
- ✓ Tegen 2030 moeten infrastructuur en industrieën aangepast en duurzaam zijn, zodat ze minder hulpbronnen gebruiken en schonere en milieuvriendelijke technologieën en industriële processen ingezet worden, landen moeten actie ondernemen naargelang hun mogelijkheden.
- ✓ Wetenschappelijk onderzoek moet uitgebreid worden, de technologische capaciteiten van de industrie moet opgevaardeerd worden, o.m. tegen 2030 moet innovatie worden aangemoedigd.
- ✓ Het aantal mensen in 'Onderzoek en ontwikkeling' moet per miljoen personen met X % verhoogd worden en publieke en private investeringen in 'Onderzoek en Ontwikkeling' moeten worden opgevoerd en aangemoedigd.

In Vlaanderen: cijfers en feiten ⁹¹

Vlaanderen behoort tot de regio's met de grootste per capita ecologische voetafdruk. ⁹² De uitdaging ligt in het verklein en de welvaart, de leefbaarheid en sociale veiligheid verbeterd worden. Dit kan door volop te investeren in een duurzame en veerkrachtige infrastructuur die het evenwicht bewaart tussen economie, ecologie en maatschappelijke solidariteit. ⁹³

Welvaart gaat niet enkel over geld. De uitdaging bestaat er in om naast het Bruto Binnenlands Product andere indicatoren voor maatschappelijke en economische ontwikkeling aan te nemen. Een duurzame economie rekent niet enkel in centen, maar even zeer in menselijk en natuurlijk kapitaal als voorwaarden voor ontwikkeling en groei.

Vlaanderen is een diensteneconomie. Bijna 4 op 5 mensen van de mensen werken in de sectoren: handel, commerciële diensten en niet-commerciële gesubsidieerde diensten. ⁹⁴ De industrie en bouw zijn goed voor 20,2% van de werkgelegenheid. Kijken we zowel naar Bruto Toegevoegde Waarde ⁹⁵ als

⁹¹ VRIND 2015

⁹² Meer informatie over de ecologische voetafdruk van Vlaanderen zie website [Milieurapport Vlaanderen](#).

⁹³ Duurzame en veerkrachtige infrastructuur heeft een ecologische, economische en sociale dimensie. De drie elementen moeten in evenwicht zijn. Economische infrastructuur moet ecologisch en sociaal verantwoord zijn; sociale infrastructuur moet ecologisch en economisch evenwichtig zijn en ecologische 'infrastructuur' moet sociale en economische functies in rekening brengen.

⁹⁴ In Vlaanderen werkt 46% van de mensen de tertiaire sector en 31,7% in de quartaire sector.

⁹⁵ Bruto Toegevoegde Waarde is de marktwaarde van de productie (= omzet) min de kosten van de grond- en hulpstoffen en de diensten van derden.

werkgelegenheid dan zijn industrie, handel en commerciële diensten de belangrijkste sectoren. Land- en tuinbouw hebben slechts een beperkt belang in de economie. In 2013 vertegenwoordigden Schone technologie activiteiten (= wetenschappelijke, ecologische toepassingen die zorgen voor duurzame productieprocessen) 3,0% van de bezoldigde tewerkstelling.

Vlaanderen heeft zich tot doel gesteld om tegen 2020 3% van het BBP te besteden aan onderzoek en ontwikkeling. De meeste middelen, ongeveer 2/3de, komen uit de private sector. Strikt genomen besteedt Vlaanderen 0,56% van zijn budget aan onderzoek en innovatie. In 2015 werd dit zelfs verlaagd.

De innovatie-output-indicator (IOI)⁹⁶ bedroeg in 2012 93,2. Dit is een gemiddelde score tegenover de EU28 (waarde =100) en iets lager dan het Belgisch niveau. 8% van de omzet van Vlaamse bedrijven bestond in 2012 uit 'nieuwe' goederen en diensten. Vooral grote bedrijven en de industrie zijn innovatief (2012). Zij presteren op dit vlak veel beter dan KMO's en de dienstensector.

Duurzame innovatie is nodig vanuit ecologische overwegingen, maar evenzeer vanuit economische en sociale beweegredenen, waaronder gendergelijkheid. Duurzame economische, ecologische en sociale ontwikkeling gaan immers hand in hand. Gendergelijkheid is hiervan een essentieel deel. Hierbij moet bijzonder gewaakt worden over de gelijke deelname van vrouwen aan deze processen.

Dit kan Vlaanderen doen

1. Vlaanderen moet in zijn economische planning rekening houden met een breed spectrum aan indicatoren, waarin naast financiële en economische vooruitgang ook rekening gehouden wordt met de ecologische voetafdruk van onze economie, met de welvaart en het welzijn van de bevolking en met gendergelijkheid. Bruto Vlaams Product als maatstaf voor ontwikkeling kan vervangen worden door een maatstaf die ook het milieu en sociale vooruitgang, inclusief gendergelijkheid, in rekening brengt. Vlaanderen zou hiertoe systematisch minstens moeten rapporteren over de 64 aanvullende indicatoren naast het BBP⁹⁷ en over de voorlopig 31 indicatoren in relatie tot de Duurzame Ontwikkelingsdoelen⁹⁸ van het Federaal Planbureau, aangevuld met een genderanalyse en met naar sekse gesplitste data voor alle persoonsgebonden materies. De door de Vrouwenraad voorgestelde genderindicatoren bij de aanvullende indicatoren naast het BBP kunnen hiertoe inspireren⁹⁹.
2. Neem financiële en andere ondersteunende maatregelen om de ontwikkeling van vernieuwende duurzame bedrijven, industrie en technologie te stimuleren en om dit type bedrijvigheid aan te trekken. Teken hiertoe in overleg met alle relevante stakeholders een strategie uit voor de ontwikkeling en inbedrijfstelling van nieuwe en duurzame technologie en dienstverlening en voor steun voor innovatieve, duurzame starters en voor creatief talent van eigen bodem, met aandacht voor de gelijke participatie van vrouwen en onderzoek hoe Vlaanderen kan uitgroeien tot een circulaire economie en een koolstofarme samenleving. Focus hierbij op aanmoediging in plaats van op bestraffing

⁹⁶ De Innovatie Output Indicator is een samenvattende maat voor de resultaten van innovatie op basis van patenten, tewerkstelling in kennisintensieve goederen en diensten en de tewerkstelling in snelgroeiende innovatieve bedrijven. Deze is gebaseerd op patenten in verhouding tot het bbp, het aandeel van de tewerkstelling in kennisintensieve sectoren, het aandeel van de uitvoer van technologische goederen en diensten en het aandeel van de tewerkstelling in snelgroeiende, innovatieve bedrijfstakken.

⁹⁷ Federaal Planbureau, [Aanvullende indicatoren naast het BBP](#), februari 2016.

⁹⁸ Federaal Planbureau, [Vooruitgang naar de duurzame ontwikkelingsdoelstellingen van de VN. Balans 2016](#), juni 2016.

⁹⁹ Vrouwenraad, [Aanvullende indicatoren naast het BBP. Insteek Vrouwenraad in het ontwerprapport voor de raadpleging van de ICDO en de FDRO – oktober 2015](#)

3. Om innovatie te stimuleren is de aanwezigheid van een voldoende grote, goed opgeleide, diverse en creatieve 'pool' van potentiële werknemers en ondernemers enorm belangrijk. Vlaanderen moet maatregelen nemen om te verzekeren dat deze 'pool' voorhanden is door globaal meer studenten, en in het bijzonder meer meisjes, toe te leiden naar wetenschappelijke, technische en innovatieve richtingen, door in het onderwijs creativiteit te stimuleren en door specifieke ondersteuningsprogramma's voor jong creatief talent m/v. Stel tegen 2030 gendergelijkheid binnen de STEM richtingen als streefdoel voorop. Neem maatregelen om 'braindrain' tegen te gaan en om naar het buitenland uitgeweken talent terug te halen naar Vlaanderen.
4. Vermeerder de overheidssteun en middelen voor wetenschappelijk onderzoek en ontwikkeling en neem maatregelen om te verzekeren dat vrouwen en meisjes gelijke toegang hebben tot deze programma's, waaronder de introductie van gendergerichte loopbaanvoorwaarden. Investeer tegen 2030 minstens 2 % van het eigen budget in onderzoek, ontwikkeling en in-bedrijf-stelling van schone technologie en duurzame productie.
5. Investeer in de ontwikkeling van het menselijke en ecologisch kapitaal via onderwijs, opleidingen, levenslang leren en via steun voor wetenschap, kennisontwikkeling en duurzaam vernieuwend ondernemen in Vlaanderen, zoals de circulaire economie, schone technologie. Voorzie maatregelen om van vrouwelijk talent en ondernemerschap in deze vernieuwende sectoren en bedrijven te stimuleren en steunen.

Duurzame Ontwikkelingsdoelstelling 10

Verminder ongelijkheid binnen en tussen landen

Wat staat er in de doelstelling?

- ✔ Tegen 2030 moet de laagste 40% van de inkomens toegenomen zijn en er moet verzekerd worden dat deze inkomens sneller stijgen dan het nationaal gemiddelde.
- ✔ Iedereen moet maatschappelijk versterkt worden en deel kunnen hebben aan het sociale, economisch en politiek leven, ongeacht leeftijd, geslacht, handicap, ras, etniciteit, herkomst, godsdienst of economische of andere status.
- ✔ Via de afschaffing van discriminerende wetten, praktijken en beleid en de aanname van gepaste wetten, beleid en acties moeten gelijke kansen verzekerd worden en ongelijkheden weggewerkt zijn.
- ✔ Het beleid moet leiden tot grotere gelijkheid, vooral op vlak van fiscaliteit, lonen en sociale bescherming.
- ✔ De globale financiële markten moeten beter gereguleerd en gemonitord worden en deze reglementering moet strikter uitgevoerd worden.
- ✔ Ontwikkelingslanden moeten ruimer vertegenwoordigd zijn en zwaarder kunnen wegen op de besluitvorming van de mondiale internationale economische en financiële instellingen.
- ✔ Ordelijke, veilige, gereguleerde en verantwoorde migratie en mobiliteit van mensen moet gefaciliteerd worden, o.m. de uitvoering van een gepland en degelijk beheerd migratiebeleid.

In Vlaanderen: cijfers en feiten

Vlaanderen behoort tot de best presterende EU landen voor wat betreft inkomensongelijkheid.¹⁰⁰ Pact 2020 wil tegen 2020 de inkomensongelijkheid significant doen dalen. Sociale transfers onder vorm van vervangingsinkomens en aanvullingen op het inkomen (kindergeld, maximumfactuur, betalingskortingen...) zijn belangrijke instrumenten voor het bestrijden van armoede en het herverdelen van de rijkdom. Begin 2014 ontvingen 329 op 1.000 volwassen personen in Vlaanderen een vervangingsinkomen. Gepensioneerden niet meegerekend, gaat het om 103 op 1.000 personen. Zonder uitkeringen, inclusief pensioenen, zou 37% van de bevolking onder de armoederisicogrens terecht komen. Reken je de pensioenen niet mee, dan gaat het om 20%.¹⁰¹ Sinds 2004 is echter noch de inkomenskintiel-verhouding, noch de Gini-coëfficiënt merkbaar gestegen of gedaald.

Er bestaan geen directe wettelijke discriminaties meer tussen vrouwen en mannen, maar we vinden dit wel terug in de praktijk. Bijvoorbeeld. Het zorgaanbod en de taakverdeling binnen het gezin of de familie zijn belangrijke factoren voor gelijke kansen en deelname van vrouwen aan culturele, politieke, sociale activiteiten, vrije tijd en betaalde arbeid. Het hulp- en zorgaanbod zijn de laatste jaren over vrijwel de ganse lijn toegenomen, maar voldoet nog niet aan de vraag. Onbetaalde zorg en arbeid worden hoofdzakelijk aan vrouwen toegewezen, zowel ideologisch als in de praktijk, ook bij jongeren. Vrouwen besteden per week ongeveer 6 uur meer aan de huishouding en ongeveer 1,5 uur per week meer aan opvoeding en zorg voor de kinderen. Ongeveer 1 werkdag per week, dus.

¹⁰⁰ In 2013 bedroeg de Gini-coëfficiënt in Vlaanderen 24. De inkomenskintiel-verhouding was 3,4. De Gini-coëfficiënt houdt rekening met het inkomen van de gehele bevolking en geeft op een waardenschaal van 0 en 100 aan hoe groot de ongelijkheid in een samenleving is. Hoe kleiner het getal, hoe groter de gelijkheid. Nul staat voor een samenleving waar iedereen een gelijk inkomen heeft; 100 voor een samenleving waar al het inkomen toekomt aan 1 persoon. De inkomenskintiel-verhouding is een vaak gebruikte indicator om na te gaan hoe de inkomens in een land of regio verdeeld zijn over de 20% rijksten vergeleken met dat van de 20% armsten van de bevolking. Een inkomenskintiel-verhouding van 3,4 betekent dat het totale inkomen van de 20% rijksten 3,4 keer hoger is dan dat van de 20% armsten. (Uit [VRIND 2015](#).)

¹⁰¹ [VRIND 2015](#).

De deelname van vrouwen aan de arbeidsmarkt neemt al jaren toe. Toch is er nog steeds een arbeidskloof en een loopbaankloof, gekenmerkt door ongelijke verdeling van onbetaalde en betaalde arbeid, sterke horizontale segregatie van de arbeidsmarkt en glazen plafonds. Vrouwen werken overwegend in sectoren met gemiddeld lagere lonen en met minder sociale voordelen en ze zijn sterk ondervertegenwoordigd in leidinggevende functies. Vrouwen werken ook vaker deeltijds om zorgtaken op te nemen en stappen om deze reden ook vaker (tijdelijk) uit de arbeidsmarkt. Verder is er een sterk verband tussen het aantal kinderen en de deelname van vrouwen aan betaalde arbeid: hoe meer kinderen, hoe minder vrouwen betaald werken (niet of deeltijds). Bij mannen is dit verband er niet. 40% van de vrouwen en 5% van de mannen werken deeltijds.

De combinatie van zorg, gezin en arbeid beïnvloedt de loopbaan en sociaaleconomische positie van vrouwen vaak in negatieve zin, met als gevolg minder carrièremogelijkheden, lagere lonen, minder leeransen, meer stress... . De oorzaken hiervoor hebben in de eerste plaats te maken met de manier waarop arbeid in onze samenleving georganiseerd en verdeeld is en voor een deel met de stereotype machtsverhoudingen tussen de seksen en met de traditionele opvatting die onbetaalde zorgarbeid quasi exclusief aan vrouwen toewijst. Hoog tijd voor een genderklik.

Dit kan Vlaanderen doen

1. Pak de loopbaankloof aan met maatregelen die een betere combinatie van betaalde arbeid, zorg en gezin mogelijk maken, door stereotype beeldvorming te bestrijden en door de gangbare onderliggende machtsverhoudingen tussen de seksen aan het licht te brengen. Werk samen met de federale overheid en de andere deelstaten een samenhangend actieplan om het actuele kostwinnersmodel af te bouwen en werk in overleg met media, onderwijs, de reclamewereld en de relevante organisaties uit het middenveld, waaronder de vrouwenorganisaties, een specifiek plan van aanpak uit om zorgstereotypen te doorprikken.
2. Zet verder in op het realiseren van een 'genderklik' in Vlaanderen en lever via het onderwijs en de media extra inspanningen om discriminerende normen en attitudes tegenover meisjes en jongens tegen te gaan. Voer samen met de vrouwenorganisaties regelmatige campagne om de gendergelijkheid te benadrukken en genderstereotypen te bestrijden. Deze liggen immers aan de basis van heel wat ongelijkheid en armoede (en geweld bovendien) in onze samenleving.
3. Integreer een gelijke kansen perspectief v/m in alle beleid, beleidsvoorbereidingen en beleidsevaluaties en stel in iedere planning of strategie ambitieuze en concrete doelstellingen voorop om de gelijkheid tussen vrouwen en mannen te bevorderen. Zet daarom ook voldoende in op de instrumenten die nodig zijn om dit doel te bereiken, waaronder seksespecifieke statistieken voor alle persoonsgebonden materies, genderindicatoren, genderbudgetting, specifiek onderzoek, samenwerking met het middenveld Veranker gendermainstreaming decretaal in het Vlaamse decreet over gelijke kansen en gelijke behandeling.
4. Bereken of en hoe via de bestaande mechanismen en premies (woonbonus, sociaal huren, diverse vormen van taxatie en sociale correctie) de doelstelling om de laagste 40% van de inkomens structureel deze sneller te laten toenemen dan het Vlaams gemiddelde inkomen behaald kan worden. Overweeg en onderzoek vervolgens, indien dit niet haalbaar blijkt, de mogelijkheid om een specifieke premie in te voeren.
5. Organiseer aan het begin en naar het einde van iedere legislatuur een interministeriële conferentie over gender en over de positie en kansen van vrouwen en mannen in de samenleving om zo het beleid op scherp te stellen. Werk hiervoor nauw samen met de vrouwenorganisaties (en eventuele andere relevante stakeholders uit het middenveld).

Duurzame Ontwikkelingsdoelstelling 11

Maak steden en dorpen veilig, veerkrachtig en duurzaam

Wat staat er in de doelstelling?

- ✔ Tegen 2030 moet iedereen toegang hebben tot adequate, veilige en betaalbare huisvesting en vervoerssystemen en betrokken worden bij duurzame stadsontwikkeling.
- ✔ Het openbaar vervoer moet uitgebreid worden en het aantal verkeersslachtoffers en verkeersdoden moet drastisch naar beneden.
- ✔ De inspanningen om het culturele en natuurlijk werelderfgoed te bewaren moeten opgevoerd worden en de economische verliezen ten gevolge van natuurrampen moeten met X % naar beneden.
- ✔ De negatieve milieu-impact van steden moet verminderd worden o.m. door bijzonder aandacht te besteden aan de luchtkwaliteit en aan het afvalbeheer.
- ✔ Iedereen moet toegang hebben tot veilige en toegankelijke groene en openbare ruimtes, in het bijzonder voor vrouwen en kinderen, ouderen en personen met een handicap.

In Vlaanderen: cijfers en feiten

Wonen

In 2014 waren er in 3,07 miljoen woonegelegenheden voor 2,7 miljoen gezinnen: 27% huurwoningen, 71% woningen in eigendom. Toch is er een tekort aan betaalbare en kwaliteitsvolle woningen. De jaarlijks opgeleverde sociale woningen (2.200) en het bestaande aanbod (150.000) volstaan niet om te kunnen voldoen aan de vraag. Eind 2013 stonden er 105.000 kandidaten op de wachtlijsten. In 2013 leefde 20% van de bevolking in een huis van mindere kwaliteit. Zowat 1 miljoen woningen (37%) kregen het kwaliteitslabel 'ontoereikend'. Vaak volstaan kleine ingrepen, maar voor 350.000 woningen (13%) zijn structurele ingrepen en zware renovaties nodig en is afbraak en vervangende nieuwbouw wellicht kostenefficiënter.

Steeds meer mensen, zowel huurders als eigenaars, hebben het moeilijk om hun woonkosten te betalen. Volgens de '30% woonquote-indicator' gaat het om 1 op 5 Vlaamse gezinnen.¹⁰² 52% van de huurders op de private markt besteedt meer dan 30% van het inkomen aan huur; op de sociale markt gaat het om 23% van de huurders. Het probleem geldt het sterkst in stedelijke gebieden. Volgens de indicator 'resterend inkomen na betaling van de woonkosten' hebben vooral sociale huurders het moeilijk, ondanks lage huurprijzen: 1 op 3 houdt onvoldoende geld over na het betalen van de huur.

Mobiliteit

Mobiliteit is een toenemend probleem. Het aantal verplaatsingen is de laatste 20 jaar gestaag blijven stijgen. Verspreide bebouwing en lintbebouwing werken meer individuele verplaatsingen in de hand. In 2013 was de auto nog steeds het meest populaire vervoermiddel, met een aandeel van 78% in het personenvervoer. 7,5% van de globale verplaatsingen gebeurden met de trein en 14,5% met de bus. Het totale aandeel van collectief vervoer, fiets en te voet bedroeg 25%.

¹⁰² Een woonquote van 30% betekent dat een gezin 30% van het inkomen spendeert aan wonen. Volgens deze norm is de betaalbaarheid van wonen negatief geëvolueerd sinds 2005.

Tegen 2020 wil Vlaanderen 40% van het woon-werk verkeer met het openbaar vervoer, de fiets en te voet te laten verlopen. In 2012-2013 gebeurde 72,2% van deze verplaatsingen nog met de auto, 12,5% met de fiets en 8,9% met het openbaar vervoer. Voor het woon-schoolverkeer is openbaar vervoer het belangrijkste transportmiddel (33,4%), gevolgd door de auto (27,6%) en de fiets (25,3%). Openbaar vervoer is bijzonder belangrijk voor vrouwen. Vrouwen zijn voor hun verplaatsingen veelal en meer dan mannen afhankelijk van het openbaar vervoer. Lintbebouwing en verspreide dragen niet alleen bij tot verhoogde CO2 uitstoot, meer verkeer en vervuiling en tot hogere organisatiekosten in de zorgsector, die dan afgewenteld worden op de zorgverstrekkers (hogere werkdruk, hogere logistieke kosten) en op de patiënten. Het leidt ook tot meer en groter isolement van de bewoners. Vooral thuisblijvende en alleenstaande vrouwen hebben hierdoor beperktere contacten.

Diensten en stadsontwikkeling

De diensten, faciliteiten en infrastructuur van een stad of gemeente, inrichting en bestemming van de openbare ruimte zijn belangrijke bepalende factoren voor welzijn, welbevinden en gelijkheid van de verschillende bevolkingsgroepen, vrouwen en mannen. Voor de meeste Vlaamse steden en gemeenten is gender en urbanisering¹⁰³ echter een nog zo goed als onbeschreven blad.

Steden en dorpen bieden geen gelijke dienstverlening aan vrouwen en mannen, meisjes en jongens en de openbare ruimtes zijn niet gelijk toegankelijk. Dit blijkt uit begrotingen, bestedingen, aanwezige/ontbrekende diensten en infrastructuur en de bestemming en inrichting van de publieke ruimtes. De geconstrueerde omgeving (inrichting en gebouwen) en de aangeboden diensten reflecteren de machtsverhoudingen tussen groepen en tussen mannen en vrouwen. Zo spelen installaties en uitrustingen op pleinen en in parken momenteel meestal meer in op de behoeften van de jongens en wordt er weinig of geen aandacht besteed aan onveiligheidsgevoelens.¹⁰⁴

De geconstrueerde ruimte beïnvloedt potentieel wie de ruimte zal gebruiken en hoe gebruikers er zich gedragen.¹⁰⁵ Ook als het gaat over ongewenst, onveilig en gewelddadig gedrag. Een belangrijk probleem. In 2014 registreerde de politie 18.091 gevallen van fysiek geweld 2.051 gevallen van seksueel geweld, 10.689 gevallen van psychisch geweld en 4.997 diefstallen in het publieke

¹⁰³ Inrichting, faciliteiten en diensten hebben een belangrijk effect voor de toegankelijkheid van de stad. Bijvoorbeeld, schaarste aan groene en aangename ruimten verhoogt de concurrentie om gebruik van deze ruimte tussen groepen en bevestigt de dominante verhoudingen. Zwerfvuil, verloederde panden, verlaten gebieden ...verhogen het onveiligheidsgevoel en beletten zo de gelijke toegang en sociale mobiliteit van groepen zoals vrouwen, meisjes en ouderen. Ontbreken van vrij toegankelijk, propere en veilig sanitaire voor vrouwen en kinderen beknot het gebruik van voorzieningen zoals parken, speeltuinen, recreatiegebieden... . Er zijn vele factoren die de gelijke toegang en veiligheid in steden en gemeenten beïnvloeden en belemmeren.

¹⁰⁴ Groene ruimten in de steden zijn voor alle generaties waardevolle plekken voor vrije tijd en ontspanning. Het zijn echter ook onveilig ogende plaatsen voor tal van vrouwen en ouderen, overdag en meer nog 's nachts. Bijna een vijfde van de bevolking geeft aan zich in de eigen buurt al eens onveilig te voelen en bepaalde plekken in zijn gemeente of stad te mijden. Vrouwen en ouderen voelen zich iets onveilig. Ook heel wat jongeren delen hun mening als het over het mijden van bepaalde plekken gaat. In de grootsteden ligt het onveiligheidsgevoelen heel wat hoger en loopt het mijddgedrag op tot meer dan 40%. Hoewel deze vermijdingsstrategieën het onveiligheidsgevoel doen afnemen en de indruk geven het risico te beheersen, hebben zij als nadeel dat ze de mobiliteit, de vrijheid en uiteindelijk het welzijn en de burgerparticipatie beperken. Vrouwen en ouderen gaan bijgevolg de openbare ruimte niet in dezelfde mate benutten als mannen.

¹⁰⁵ Uit onderzoek bleek dat het mannen en jongens vaak aangename plekken in de stad zoals parken, zwembad, pleinen ... 'bezetten' of domineren. Er werd bijvoorbeeld vastgesteld dat er in de parken minder meisjes van 9 tot 13 jaar aanwezig zijn dan jongens van dezelfde leeftijd én nog minder meisjes vanaf 14 jaar. Dit speelt nog sterker als de ruimte schaars is want schaarste leidt tot concurrentie tussen de verschillende gebruikersgroepen en de facto uitsluiting van de minder dominerende groepen omwille van de combinatie van sociale en ruimtelijke factoren. Dit gebeurt niet altijd bewust. De uniforme samenstelling van de groep vermindert de gelijke toegang voor anderen. Organiseren van activiteiten voor gemengde groepen, jongens en meisjes bijvoorbeeld, kan helpen om het monopolie te doorbreken. Het zich opnieuw toe-eigenen van de ruimte door een publiek dat er spontaan minder aanwezig is en de sociale vermenging zijn belangrijke elementen die ervoor zorgen dat een stad aangenamer is voor iedereen, voor alle bevolkingsgroepen, voor vrouwen en voor mannen, voor jongens en meisjes.

domein.¹⁰⁶ Stedenbouwkunde biedt de kans om gendergelijkheid te promoten door ervoor te zorgen dat vrouwen zich die ruimte evengoed eigen kunnen maken als mannen.¹⁰⁷

Dit kan Vlaanderen doen

1. Stel een actieplan op zodat tegen 2030 er een voldoende aanbod aan betaalbare en energiezuinige woningen, waaronder sociale woningen, is met daarin zowel wettelijke als financiële maatregelen zoals/waaronder een lijst met objectieve criteria voor het bepalen van de kwaliteit en de prijs van een huurwoning, maatregelen om de extra kosten zoals erelonen, registratiekosten, schrijfkosten ... voor wie overschakelt naar een kleinere en aangepaste en duurzame woning tot een minimum te beperken of zelfs op te heffen, een hoger quotum voor de bouw van duurzame sociale woningen, maatregelen om de leegstand van (sociale) woningen maximaal tegen te gaan, (nieuwe) vormen van derdepartijfinanciering voor de bouw van betaalbare duurzame woningen en sociale woningen, ondersteuning van nieuwe formules van wonen zoals woningdelen (co-housing) en van duurzame renovatie of herbestemming. Neem maatregelen zodat mensen die gemeenschappelijk wonen niet gesanctioneerd worden op vlak van sociale bescherming, maatschappelijke diensten of fiscaliteit.
2. Streef naar de concentratie van bewoning in steden en naar verdichting van dorpskernen zodat meer plaatsen bereikbaar zijn via 'zachte' mobiliteit en de basisbereikbaarheid van landelijke gebieden verhoogd kan worden zonder merkelijke meerkosten voor het openbaar vervoer. Investeer nog meer in toegankelijk en niet-vervuilend collectief vervoer (openbaar vervoer, autodelen), dring lintbebouwing (die o.m. meer verkeer en vervuiling teweegbrengt) en individueel autoverkeer terug en promoot 'inbouwen', heroriënteer de ruimtelijke ordening vanuit het perspectief van duurzaamheid (economisch, sociaal, ecologisch). Neem ook dwingende maatregelen om lintbebouwing en verspreide bebouwing terug te schroeven en om 'inbouwen' en herbestemming van gebouwen te faciliteren.
3. Investeer in de verdere ontwikkeling van duurzame, aangename, groenrijke en voor iedereen toegankelijke en veilige steden en dorpen, die uitgaan van het perspectief van de bewoner en de zachte weggebruiker centraal stellen. Hou ook rekening met (in)validiteit en leeftijd als bepalende factor. Moedig steden en gemeenten aan om werk te maken van een kwalitatieve, aangename veilige en voor iedereen toegankelijke openbare ruimte, met voldoende groen, obstakelvrije voetpaden, veilige oversteekplaatsen en fietspaden, aangename pleintjes, toiletten voor vrouwen, drinkwaterfonteinen... en om dit zoveel mogelijk samen met burgers te plannen. Verzeker dat vrouwen en meisjes hierbij in gelijke mate kunnen wegen op de besluitvorming.
4. Vrouwen en mannen, meisjes en jongens moeten gelijk kunnen deelnemen aan het aanbod van de openbare ruimte in de stad of het dorp. Onderzoek het aanbod en de stadsbegroting vanuit gender- en toegankelijkheidsperspectief en integreer gendergelijkheid in de uitbouw of verbetering van de stedelijke infrastructuur en in het dienstenaanbod van de stad/gemeente aan de burgers. Overweeg hiertoe steun voor de organisatie van verkennende wandelingen en van focusgroepen met participatie van lokale vrouwen, meisjes en vrouwenorganisaties.
5. Onderzoek wie de openbare ruimte gebruikt vanuit het perspectief van uniformiteit/diversiteit van groepen en ga na welke maatregelen genomen kunnen worden om eventueel bestaande monopolies te doorbreken, maatregelen qua aanbod, maar ook qua inrichting en infrastructuur.

¹⁰⁶ Federale politie DGR/DRI, [politiële criminaliteitsstatistieken](#) Vlaams Gewest 2000 – 2014;

¹⁰⁷ In opdracht van het Brusselse Hoofdstedelijk Gewest voerde de vzw Garance een terreinonderzoek naar inrichting van de publieke ruimte, toegankelijkheid en onveiligheidsgevoel vanuit genderperspectief. Ze deden hiervoor een beroep op de methodiek van 'verkennende wandelingen'. Zie verder: Laura Chaumont en Irene Zeilinger, [Openbare ruimte, gender en onveiligheidsgevoel](#), Garance, 2012.

Het zich opnieuw toe-eigenen van de ruimte door een publiek dat er spontaan minder aanwezig is en de sociale vermenging zijn belangrijke elementen die de stad aangenamer en toegankelijker maakt voor iedereen (alle bevolkingsgroepen, alle seksen).

6. Duurzame, leefbare steden zijn veilig en gelijk toegankelijk voor iedereen. Ze bieden in gelijke mate diensten en faciliteiten voor vrouwen en mannen uit alle groepen van de samenleving. Ingrepen in de aanleg, inrichting en infrastructuur van groene ruimtes en pleinen zorgen dat zowel meisjes als jongens, vrouwen als mannen er zich tot aangetrokken voelen omdat ze gelijke kansen hebben qua spel, beweging en zelfverwezenlijking/ontspanning. Een park moet ruimten en meubilair voorzien voor meisjes en jongens evenals voor verschillende leeftijdsgroepen

Wat staat er in de doelstelling?

- ✓ Ontwikkelde landen moeten het initiatief nemen in de uitvoering van het tienjarig kaderprogramma voor duurzame consumptie en productie. 108
- ✓ Tegen 2030 moeten natuurlijke hulpbronnen duurzaam beheerd en efficiënt gebruikt worden, moet de voedselverspilling in winkels en bij consumenten per capita gehalveerd zijn en moet het voedselverlies in de productie- en bevoorradingsketens, met inbegrip van verliezen na de oogst, gereduceerd zijn.
- ✓ Tegen 2020 moet er een vanuit milieuoogpunt verantwoord beheer zijn van chemicaliën en van alle afvalstoffen, gedurende hun hele levenscyclus en in overeenstemming met internationale afspraken. De verspreiding van deze stoffen in lucht, water en bodem moet sterk verminderd worden om zo hun negatieve impact voor de menselijke gezondheid en het milieu tot een minimum te herleiden.
- ✓ De hoeveelheid afval moet aanzienlijk verminderd worden door middel van preventie, vermindering, recycling en hergebruik.
- ✓ Bedrijven, vooral grote en transnationale bedrijven, moeten aangemoedigd worden om duurzame praktijken aan te nemen en informatie over duurzaamheid te integreren in hun rapporteringen.
- ✓ Overheidsopdrachten moeten duurzame praktijken bevorderen, in overeenstemming met nationale beleidslijnen en prioriteiten.

In Vlaanderen: cijfers en feiten

Wereldwijd gaat 1/3de van het voedsel verloren in de keten van producent tot consument. In Vlaanderen gaat jaarlijks meer dan 2,2 miljoen ton of 372 kg voedsel per persoon verloren. Een modaal gezin gooit jaarlijks 36 tot 55 kg voedsel weg.¹⁰⁹ In april 2015 ondertekenden de Vlaamse regering en enkele partnerorganisaties¹¹⁰ het plan 'Voedselverlies 2020'. Opzet is om tegen 2020 de voedselverliezen met 15% te verminderen én met 30% tegen 2025.

Vervuiling van water, lucht en bodem is de laatste jaren verminderd, maar blijft problematisch. De Europese kaderrichtlijn Water eist ten laatste in 2027 een 'goede ecologische toestand'¹¹¹ van het

¹⁰⁸ Brochure [The 10-Year Framework OF Programmes on Sustainable Consumption and Production](#) on 10YFP. Doelen van het 10Year Framework: bijdragen tot efficiënter gebruik van hulpbronnen, economische groei loskoppelen van milieudegradatie en grondstoffengebruik, nieuwe job- en marktopportunities creëren en bijdragen aan het uitroeien van armoede en aan sociale ontwikkeling. De kern van het 10YFP zijn de programma's met elk duidelijke doelen en succes-maatregelen. Er zijn zes thematische programma's: duurzame openbare aanbesteding, informatie voor consumenten, duurzaam toerisme, duurzame levensstijlen en opvoeding, duurzame gebouwen en constructies en duurzame voedselsystemen en sectorale programma's: 1) de krachten bundelen en synergieën tot stand brengen tussen initiatieven en partners; 2) schaalvergroting en duplicatie van succesvolle praktijken en 3) nieuwe projecten en activiteiten over DCP (SCP) creëren overeenkomstig regionale en nationale prioriteiten en behoeften. [Verder lezen.](#)

¹⁰⁹ [Persmededeling](#) Joke Schauvliege, Liesbeth Homans: "Vlaamse Regering en keten lanceren Ketenroadmap Voedselverlies", 6 april 2015

¹¹⁰ Boerenbond, FEVIA Vlaanderen, Comeos Vlaanderen, Unie Belgische Catering, Horeca Vlaanderen, UNIZO, Buurtsuper.be en het Onderzoeks- en Informatiecentrum van de Verbruikersorganisaties (OIVO).

¹¹¹ Een goede toestand betekent dat het oppervlaktewater zowel op ecologische als chemische parameters goed scoort. Voor grondwater zijn de chemische en kwantitatieve aspecten bepalend.

oppervlaktewater en grondwater. Vlaanderen wil hieraan ten laatste in 2021 voldoen.¹¹² Geen enkel van de 194 beoordeelde waterstalen uit de metingen van 2010-2012 had echter een goede of potentieel goede ecologische toestand bereikt en slechts 17,5% haalde een matige score.^{113 114}

Diverse menselijke activiteiten verontreinigen de bodem met gevaarlijke stoffen zoals zware metalen, organische pollutanten en pesticiden. Deze zijn vaak zeer schadelijk voor de gezondheid en kankerverwekkend. Op naar schatting 85.000 gronden werden of worden activiteiten uitgevoerd die de bodem zouden kunnen verontreinigen. Uit beschrijvend bodemonderzoek voor 10.786 gronden bleek dat voor 53% van de gronden sanering noodzakelijk was.¹¹⁵ Luchtvervuiling ondermijnt de veerkracht van de natuur en de opbrengst van de economie en de gezondheid van mensen. Jaarlijks sterven in de EU 482.000 mensen vroegtijdig door luchtvervuiling. Naar EU normen gemeten doet Vlaanderen het niet zo slecht, maar volgens de normen van de Wereldgezondheidsorganisatie, die bescherming van de gezondheid voorop stellen, worden heel wat richtwaarden overschreden.^{116 117} Industrie en transport, maar ook energieproductie, verwarming van gebouwen, land en tuinbouw liggen aan de basis van uitstoot van zware metalen en van CO₂.

Afval veroorzaakt vervuiling van de bodem, van water, van lucht en van de leefomgeving en ligt zo aan de basis van chronische ziektes zoals obesitas, diabetes type II en van vele kankers¹¹⁸. Het verband tussen luchtvervuiling en longkanker, actueel de tweede doodsoorzaak voor vrouwen boven de 50 jaar is welbekend. Gezondheid is een belangrijke voorwaarde voor deelname aan het maatschappelijk leven en aan de arbeidsmarkt. Afvalpreventie is echter ook belangrijk vanuit het oogpunt van veiligheid en vrijwaring van geweld. Primaire grondstoffen zijn eindig en de schaarste van sommige producten zijn nu al aanleiding tot geweld en zelfs oorlogen en gewapende conflicten. Toenemende schaarste gaat vaak gepaard met toenemende hiërarchisering en dominantiegedrag in combinatie met geweld. We weten wat dit voor vrouwen betekent: toenemend geweld.

In 2015 keurde de Europese Commissie een nieuw pakket voor de circulaire economie goed om afval en gebruik van materialen tot een minimum te beperken. Producten en materialen moeten zo ontworpen zijn dat ze meermaals kunnen worden gebruikt of terug als grondstof kunnen worden ingezet. Afgedankte producten blijven zo van waarde voor de economie¹¹⁹ en hebben tegelijk een positieve ecologische en sociale impact (tewerkstelling). Vlaanderen scoort behoorlijk op dit vlak. In 2013 werd 72,5% van het huishoudelijk afval in een of andere vorm gerecupereerd en ongeveer 77% van het bedrijfsafval kreeg in 2014 een nieuw leven via hergebruik, compostering of recyclage.

Wie verandering wil bewerkstelligen, weet dat je daar vrouwen moet bij betrekken. Deze wetmatigheid geldt niet enkel in ontwikkelingslanden. Dit geldt ook in Vlaanderen. Overal ter wereld zijn vrouwen de trekkers van vernieuwing en trendsetters voor vernieuwing van producten, dienstenaanbod, economie... . Vrouwen en hun belangenorganisaties moeten daarom volwaardig bij deze transitieprocessen betrokken worden.

¹¹² Doelstelling geformuleerd in [Pact 2020](#) en [MINA Plan 4](#).

¹¹³ [VRIND 2015](#).

¹¹⁴ Vlaamse milieumaatschappij, [Fysisch-chemische kwaliteit oppervlaktewater 2015](#), uitgave 02/06/2016. De fysisch-chemische toestand van oppervlaktewater wordt bepaald door algemene fysisch-chemische parameters zoals zuurstof, zoutgehalte, zuurtegraad en nutriënten en daarnaast door micropolluenten zoals zware metalen en pesticiden. Dit rapport bespreekt de toestand voor de algemene fysisch-chemische parameters in 2015.

¹¹⁵ [VRIND 2015](#).

¹¹⁶ In 2014 bleef Vlaanderen voor heel wat vervuilende stoffen onder de EU normen Dit geldt bijvoorbeeld voor lood, benzeen, koolstofmonoxide en zwaveldioxide, maar de waarden voor cadmium, arseen en nikkel werden wel overschreden en in verkeersintensieve stedelijke locaties werd de norm voor stikstofmonoxide (NO₂) overschreden.

¹¹⁷ Vlaamse Milieu Maatschappij (2015), [Luchtkwaliteit in het Vlaams Gewest](#). Jaarverslag Immissiemeetnetten, 2014.

¹¹⁸ Voor de verbanden tussen gezondheid en vervuiling, zie ook onder doelstelling 3

¹¹⁹ Afvalpreventie, ecologisch ontwerp of hergebruik zou bedrijven in de EU een netto-besparing van 600 miljard euro of 8% van hun jaarlijkse omzet kunnen opleveren. Tegelijk zou de broeikasgassenemissie met 2 à 4% worden teruggebracht. Bijvoorbeeld. Als 95% van de mobiele telefoons ingezameld wordt, zou productmateriaal ter waarde van meer dan 1 miljard euro kunnen worden gegenereerd. Uit Europese Commissie, Informatieblad, [Pakket circulaire economie: vraag en antwoord](#), Brussel, 2 december 2015

Dit kan Vlaanderen doen

1. Streef naar 90% recuperatie van het huishoudelijk en bedrijfsafval tegen 2030, maar zet vooral ook in op het voorkomen van afval, op sterk verminderd gebruik van primaire grondstoffen en sterk verhoogde inzet van hernieuwbare energie.
2. Zet versterkt in op de transitie naar een circulaire economie door te streven naar meer afvalpreventie, langere levenscycli en duurzamer design van producten, efficiëntere productie en herstel, hergebruik en herbestemming van materialen en via nog meer en betere recyclage. Ondersteun dit beleid met wettelijke en andere maatregelen zoals steun voor gerichte opleidingen, voor onderzoek, voor productontwikkeling, voor ondernemerschap en de creatie van 'nieuwe' jobs binnen een nieuwe, circulaire economie die gelijke kansen biedt/die uitgaat van gelijke kansen voor aan vrouwen en mannen.
3. Betrek vrouwen en de belangenorganisaties van vrouwen ten volle bij de transitieprocessen naar duurzame productie en consumptie. Ondersteun initiatieven van vrouwenorganisaties die hun leden en anderen informeren, sensibiliseren of opleiden i.v.m. duurzame productie, consumptie en duurzame handel. Vrouwenorganisaties spreken grote groepen mensen aan en bereiken via hun activiteiten jaarlijks tienduizenden mensen, bovenal vrouwen, die naast producent en handelaar vaak ook de hoofdverantwoordelijke zijn voor heel wat aankopen binnen het gezin.
4. Openbare aanbestedingen. Zowel openbare aanbestedingen als kleinere aankopen moeten op Vlaams en lokaal niveau ten laatste tegen 2030 volledig duurzaam gebeuren, rekening houdend met de totale ecologische voetafdruk van producten en met gendergelijkheid.
5. Ga voedselverspilling tegen door in te zetten op voeding uit de korte keten en stimuleer bedrijven en consumenten om minder voedsel te verspillen. De Vlaamse doelstelling van 30% minder verspilling tegen 2025 moet worden uitgebreid met een doelstelling om tegen 2030 de helft minder voedsel te verspillen bij distributie en consumptie. De vrouwenorganisaties kunnen hier een belangrijke rol in opnemen en moeten hiervoor gepast ondersteund worden.
6. Milieulabels moeten versterkt worden. Consumenten moeten gemakkelijk kunnen zien of producten duurzaam zijn, zowel wat betreft het ontwerp als het gebruik. In de criteria die hiervoor opgesteld worden moet een gendergelijkheidsperspectief opgenomen zijn.
7. Duurzame producten moeten voordeliger zijn in aankoop dan niet-duurzame producten. Omdat het beter is voor het 'milieu', maar ook omdat arme(re) vrouwen zich deze producten nu vaak niet kunnen veroorloven omdat ze duurder zijn. Duurzame producten moeten voor iedereen binnen het bereik liggen. De overheid moet hiertoe de gepaste maatregelen nemen zoals ondersteuning van producenten, omgekeerde BTW heffing.

Duurzame Ontwikkelingsdoelstelling 13

Neem dringend actie om de klimaatverandering en de negatieve impact ervan te bestrijden

Wat staat er in de doelstelling?

- ✔ Het VN Klimaatverdrag (UNFCCC) is het belangrijkste intergouvernementele forum om te onderhandelen over de wereldwijde respons op de klimaatverandering.
- ✔ In alle landen moeten het incasseringsvermogen en aanpassingen in verband met klimaatgebonden gevaren en natuurrampen versterkt worden. Klimaatmaatregelen moeten opgenomen worden in nationale beleidslijnen, strategieën en planning.
- ✔ Opvoeding, bewustwording en de menselijke en institutionele capaciteit op vlak van mitigatie, adaptatie en vroegtijdig waarschuwing moeten verbeterd worden.
- ✔ Er moeten minder broeikasgassen uitgestoten worden en er moeten aanpassingen doorgevoerd worden om de nadelige gevolgen van de klimaatverandering op te vangen of te temperen.¹²⁰
- ✔ De ontwikkelde landen moeten hun belofte nakomen om tegen 2020 jaarlijks 100 miljard in te brengen in het Green Climate Fund zodat de ontwikkelingslanden betekenisvolle mitigatieacties kunnen door voeren.

In Vlaanderen: cijfers en feiten

De mens oefent invloed uit op het klimaat door de emissie van stoffen als koolstofdioxide (CO₂), methaan (CH₄) en lachgas (N₂O). Deze stoffen houden warmtestraling van de aarde vast en creëren de zogenaamde broeikaswerking, die de atmosfeer opwarmt en de weerpatronen verstoort. De klimaatopwarming is bovenal een maatschappelijke crisis met ernstige, soms onomkeerbare en nadelige gevolgen voor de natuur, maar even zeer voor de economie en het leven van mensen.¹²¹ In meerdere landen zijn deze gevolgen al duidelijk zichtbaar. Door de verstoorde weerpatronen zijn hongersnood, watersnood, geweld op vrouwen en meisjes, oorlog en vluchtelingenstromen sterk toegenomen. De mensen met de minste middelen en macht om zich hiertegen te beschermen, arme mensen, vrouwen en meisjes, worden vaak het eerst en het ergst getroffen.

In Vlaanderen zijn de effecten nog niet sterk zichtbaar, maar ook hier zullen zich crisissen van enorme omvang voordoen en zullen het in de eerste plaats de minst machtigen, armen, ouderen, vrouwen, meisjes... zijn die het meest getroffen worden en het minst weerstand zullen kunnen bieden. Een alleenstaande oudere vrouw of alleenstaande moeder zal bijvoorbeeld moeilijker de stijgende voedselprijzen kunnen opvangen. Arme vrouwen hebben ook niet het geld om hun woning te isoleren of om te verhuizen naar een buurt die minder gevoelig is voor overstromingen.

Vlaanderen moet zowel inzetten op adaptiemaatregelen als op minder uitstoot van broeikasgassen. Data bewijzen dat dit mogelijk is met behoud van economische groei, zelfs wanneer de bevolking toeneemt. Tegenover 2005 daalden de broeikasgasemissie en energieconsumptie lichtjes en vond hernieuwbare energie ingang¹²².¹²³ Om effect te sorteren moeten deze processen op korte termijn

¹²⁰ Onder mitigatie wordt vermindering van de uitstoot van broeikasgassen verstaan. Klimaatadaptatie slaat op aanpassingen om de (negatieve) effecten van de klimaatwijziging op te vangen of tegen te gaan.

¹²¹ Een inschatting van enkele effecten voor Vlaanderen vindt u in het [klimaatrapport 2015](#) van de Vlaamse Milieu Maatschappij. .

¹²² European Environment Agency, [Country Profile Belgium](#), Key climate- and energy-related data 2014

sterk uitgebreid worden en moet structureel ingegrepen worden in de belangrijkste oorzaken van broeikasgasemissie. Naar sector zijn dit: de energieconsumptie en -productie, de chemische en de staalindustrie, het verkeer en de landbouw (vooral vleesproductie). Op niveau van de gezinnen gaat het vooral om energieverbruik (verwarming, elektriciteit, individueel autogebruik) en vleesconsumptie.¹²⁴ Vele gebouwen en woningen zijn verouderd en onaangepast en de ruimtelijke 'ordening' met sterk verspreide bebouwing en lintbebouwing werkt de CO₂ in de hand. De transportsector is verantwoordelijk voor 20% van de broeikasgasemissies.¹²⁵ Het aandeel van de landbouw in de totale broeikasgasemissie (in CO₂ equivalenten) bedroeg 10% in 2011.¹²⁶ Vleesconsumptie en productie zijn de derde bron van uitstoot van broeikasgassen.

De opwarming van de aarde en de daarmee gepaard gaande klimaatverandering heeft een specifieke en verre gaande gevolgen voor de rechten en positie van vrouwen in de samenleving. In vele landen in het Zuiden waar als gevolg van de klimaatverandering droogte en waterschaarste, landdegradatie en verwoestijning van gronden sterk toegenomen zijn, waardoor oogsten op grote schaal mislukken en oorlogen en gewapende conflicten gevoed worden... gaan de rechten, kansen en opportuniteiten van meisjes en vrouwen er sterk op achteruit en nemen bestaande discriminaties toe. De arbeidslast van vrouwen en meisjes wordt verzaamd, de onderwijskansen van meisjes verminderen, het aantal kindhuwelijken stijgt, de gezondheidszorg gaat er op achteruitIn landen waar ze al minder rechten of een geringere status hebben nemen bestaande discriminaties toe en worden hun rechten en kansen verder ondermijnd.¹²⁷

Bij ons zijn de gevolgen voor vrouwen en meisjes nog niet zo direct zichtbaar omdat onze afhankelijkheid van de natuur gemaskeerd wordt door tussenschakels zoals betaalde arbeid en de 'verhandeling' van goederen en diensten. Maar als goederen en diensten duurder worden, als de prijzen stijgen, als de overheid moet besparen en veel meer middelen moet inzetten om het wassende water in te dijken, om de groeiende groepen klimaatvluchtelingen op te vangen, om het rampenfonds te spijzen, om de toegenomen armoede op te vangen ... zullen vooral mensen in armoede en vrouwen dat voelen. We weten uit ervaring wie opdraait voor de rekening als de kosten oplopen en als de overheid bespaart op publieke dienstverlening. Vele van deze diensten ondersteunen immers de participatie van vrouwen aan de arbeidsmarkt. En de kosten zijn niet min. Volgens de Climate Vulnerability Monitor(CVM) zal het wereldwijde BNP door de klimaatverandering in 2030 gemiddeld 3,2 procent minder zijn. Gebaseerd op het huidige BNP komt dat neer op 1.895 miljard euro.¹²⁸

Dit kan Vlaanderen doen

1. Stel een ambitieus klimaatplan op in overleg met de steden en gemeenten en met de belangrijkste bedrijfssectoren die verantwoordelijk zijn voor de grote bulk van de uitstoot van

¹²³ De daling van het energiegebruik in 2011 zette zich niet door: in 2012 en 2013 steeg het energiegebruik met 5% respectievelijk 8%.

¹²⁴ Het rapport [Lozingen in de Lucht 2000-2014](#) van de Vlaamse milieumaatschappij geeft een uitgebreid overzicht van de stoffen die door de verschillende sectoren uitgestoten worden in de lucht, waaronder de huishoudens. Wie de tabellen nakijkt op CO₂, het meest uitgestoten broeikasgas, kan vaststellen dat in 2014 de elektriciteitscentrales (11.236 kton), samen met de raffinaderijen (5.332 kton) en de staalindustrie (3.836 kton) verantwoordelijk zijn voor meer dan 2/3de van de totale uitstoot van individueel geregistreerde bedrijven, zijnde 29.734 kton. Daarnaast is het energiegebruik door de huishoudens (10.706 kton) een belangrijke oorzaak van broeikasgasemissie.

¹²⁵ [VRIND 2015](#).

¹²⁶ Dit aandeel is veel in verhouding tot de economische grootte van de sector, maar het hangt samen met de uitstoot van methaan (CH₄) en lachgas (N₂O). Landbouw is verantwoordelijk voor 53% van de uitstoot van lachgas (N₂O) en 76% van de uitstoot van methaan (CH₄), die alle twee een veel zwaarder broeikas effect hebben dan CO₂, waardoor het aandeel van de landbouw in de totale emissie van broeikasgassen groter is dan de economische grootte en het energiegebruik van de sector doen vermoeden.

¹²⁷ Zie verder: Vrouwenraad, [Gender en klimaatverandering: een rechtvaardige duurzaamheid als oplossing](#); Vrouwenraad, [Feminisme zal duurzaam zijn of het zal niet zijn](#).

¹²⁸ Ehren Goossens, [Climate Change Reducing Global GDP by \\$1.2 Trillion](#), article Bloomberg website, 26 September 2012 en Redactie Duurzaam Bedrijfsleven nl, [Klimaatverandering kost de wereld €1.895 mrd per jaar](#), artikel website Duurzaam Bedrijfsleven.

broeikasgassen. Dit plan moet minstens de bepalingen van het Klimaatakkoord van Parijs implementeren en zou tegen 2050 het streefdoel van 100% hernieuwbare energie en een 80-95% reductie van de uitstoot van broeikasgassen moeten vooropstellen. Voorzie binnen dit plan ook maatregelen die vrouwen en meisjes empoweren (hun kennis en kunde, willen en zelfvertrouwen) om initiatieven te nemen die de transitie naar duurzame ontwikkeling versnellen en steviger verankeren in de samenleving. Betrek de belangenorganisaties van vrouwen hier bij.

2. Ondersteun koolstofarme productie- en consumptiepatronen en bouw directe en indirecte investeringen in en subsidies voor fossiele energie gedreven activiteiten af. Dit is belangrijk om de opwarming van de aarde en de klimaatwijziging in te perken, maar evenzeer voor het behoud van vrede, ontwikkeling en gendergelijkheid.
3. Neem de drempels weg die burgers, en in het bijzonder vrouwen, weerhouden of afremmen om duurzame woningrenovaties uit te voeren, zoals de oprichting van specifieke diensten en in het bijzonder op vrouwen en ouderen gerichte informatie, sensibilisering en vorming. Voorzie bijzondere steun voor gezinnen in kwetsbare situaties, waaronder alleenstaande mama's, en steun programma's van vrouwenorganisaties om hun leden te informeren en vormen.
4. Neem maatregelen om het individuele autoverkeer terug te dringen, ondersteund door een goed uitgebouwd en betaalbaar netwerk van openbaar vervoer en andere vormen van publiek gedeeld transport zoals autodelen. Dit is vanuit economisch en ecologisch oogpunt belangrijk, maar ook vanuit het perspectief van gendergelijkheid: vooral vrouwen zijn aangewezen op het openbaar vervoer en er is bijvoorbeeld ook het verband tussen fijn stof, gezondheid en hogere zorglast voor vrouwen.
5. Stimuleer het verminderen van de vleesconsumptie en stel een halvering, tot 100 gram vlees per dag, als streefdoel voor 2030 voorop.
6. Overweeg de oprichting van een bijzondere commissie 'klimaat' in het parlement en neem maatregelen om te verzekeren dat in alle werkzaamheden van deze commissie de genderdimensie wordt meegenomen. Bijvoorbeeld door dit expliciet in te schrijven in de opdrachten van de commissie en door samenwerking met vrouwenbelangenorganisaties, genderexperten en met de commissie gelijke kansen te voorzien.

Duurzame Ontwikkelingsdoelstelling 16

Bevorder vreedevolle en inclusieve samenlevingen, verzeker iedereen toegang tot het recht en creëer op alle niveaus effectieve, inclusieve verantwoordelijke instellingen

Wat staat er in de doelstelling?

- ✔ Alle vormen van geweld en het aantal doden als gevolg van geweld moet drastisch naar beneden. Misbruik, uitbuiting, handel en alle vormen van geweld en folteren van kinderen moet gestopt zijn.
- ✔ Het internationaal recht en gelijk toegang tot justitie voor iedereen moet bevorderd worden.
- ✔ Illegale kapitaalstromen en wapenhandel moeten merkkelijk verminderd zijn en teruggave van gestolen goederen versterkt en alle vormen van georganiseerde misdaad moeten bestreden worden. Corruptie en alle vormen van omkoperij moeten substantieel verminderd worden.
- ✔ Op alle niveaus moeten efficiënte, transparante en verantwoording afleggende instellingen ontwikkeld worden en er moet sprake zijn van toegankelijke, inclusieve, participatieve en representatieve besluitvorming op alle niveaus.
- ✔ De participatie van ontwikkelingslanden in internationale bestuurs-instellingen moet uitgebreid en versterkt worden.
- ✔ Iedereen moet over een wettelijke identiteit kunnen beschikken, met inbegrip van geboorteregistratie.
- ✔ Openbaarheid van bestuur en de fundamentele vrijheden moeten verzekerd zijn, conform de nationale wetgeving en internationale overeenkomsten.
- ✔ Relevante nationale instellingen moeten versterkt worden, o.m. via internationale samenwerking, om op alle niveaus capaciteiten te ontwikkelen, vooral in ontwikkelingslanden om geweld te voorkomen en terrorisme en misdaad te bestrijden.
- ✔ Niet discriminerende wetgeving en beleid voor duurzame ontwikkeling moet afgedwongen en bevorderd worden.

In Vlaanderen: cijfers en feiten

Vlaanderen behoort tot de groep samenlevingen die vrede kennen. Dit neemt niet weg dat verbetering mogelijk is. Vlaanderen kan en moet streven naar meer democratie, meer rechtstaat, een betere toepassing van de mensenrechten en minder geweld. Gendergelijkheid is in dit opzicht enorm belangrijk. Onderzoek aan de universiteit van Harvard heeft een direct en significant verband aangetoond tussen de gelijkheid van vrouwen en mannen en de afwezigheid van geweld in een samenleving¹²⁹.

De overgang van oorlog naar vrede is een complex proces dat gelijktijdige ingrepen op meerdere domeinen vereist. Eén van de vereisten is de reorganisatie van de machtsrelaties in de samenleving. De herschikking van de machtsrelaties tussen mannen en vrouwen en herwaardering van de genderverhoudingen zijn een integraal onderdeel van dit proces. Zonder gendergelijkheid is duurzame vrede niet mogelijk.

¹²⁹ Hudson, V. M., Ballif-Spanvill, B., Caprioli, M., Emmett, C. F. (2012). *Sex & World Peace*. New York: Columbia University Press

Vrede is niet enkel relevant voor landen in een conflictsituatie. Vredesopbouw is een continu proces in tijd en ruimte. Vrede moet ook voorbereid worden en permanent opgebouwd in het beleid van landen die niet in oorlog zijn. De Vlaamse wapengebonden industrie produceert weinig tot geen afgewerkte wapensystemen, maar wel (hoogtechnologische) componenten voor grotere wapensystemen. In 2015 reikte de Vlaamse overheid 746 vergunningen uit, waaronder: 79 voor overbrenging¹³⁰ vanuit het Vlaams gewest, 36 voor uitvoer en 20 voor doorvoer. Samen goed voor een bedrag van meer dan 92 miljoen euro.

De meeste vergunningen betreft overbrengingen naar Vlaanderen. Verder valt op dat de Vlaamse buitenlandse wapenhandel in belangrijke mate plaatsvindt binnen de grenzen van de EU. De controle op het eindgebruik is echter nog steeds een achilleshiel van het beleid. De belangrijkste leveranciers van Saoedi-Arabië zijn ook de belangrijkste afnemers van Vlaamse producten. Het is daarom niet ondenkbaar dat Vlaamse producten via die omweg toch betrokken raken in de huidige conflictgebieden (in het Midden-Oosten) en een ongewenst eindgebruik kennen.¹³¹

Dit kan Vlaanderen doen

1. Steun de uitvoering van resolutie 1325 van de VN Veiligheidsraad over vrouwen, oorlog en vrede en aan de besluiten van de Commissie Status van de Vrouw ter zake. Werk een eigen strategie en actieplan uit in samenwerking met het parlement en de vrouwenorganisaties. Betrek hen bij de opstelling en de evaluatie en voorzie een budgetlijn voor acties die uitvoering geven aan dit plan en die vrouwen en vrouwenorganisaties politiek en maatschappelijk empoweren.
2. IJver voor een sterk VN-verdrag over de beperking in de ontwikkeling, productie en verspreiding van robotwapens en wapendrones, vergezeld van een strikt en transparant rapportage- en controlesysteem, waarin het vrouwenrechtenperspectief ten volle geïntegreerd is.
3. Maak het bevorderen van de mensenrechten en de rechten van vrouwen en meisjes tot speerpunt van het Vlaams buitenlands beleid, met bijzondere aandacht voor duurzame ontwikkeling, de uitvoering van Agenda 2030 en de participatie en rechten van inheemse vrouwen.
4. Leg het principe van de dubbele voordracht v/m voor alle Vlaamse buitenlandse mandaten decretaal vast en stel buitenlandse delegaties paritair samen. Het Fins model dat een 40/60 quotum voorziet kan hierbij inspireren. Neem ook maatregelen om partners van buitenlandse en diplomatieke vertegenwoordigers toegang tot betaalde arbeid te verzekeren.
5. Neem maatregelen om te verzekeren dat in alle initiatieven voor vredeseducatie systematisch een genderperspectief meegenomen wordt.
6. Pas het decreet en mandaat van het Vredesinstituut aan zodat in alle onderzoeken, publicaties en opdrachten van het Instituut rekening gehouden wordt met gender en er gevolg gegeven wordt aan de relevante van de VN Veiligheidsraad en van de VN Commissie Status van de Vrouw (CSW); in het bijzonder in verband met Resolutie 1325 over 'vrouwen, oorlog en vrede' en haar opvolgresoluties. Verzeker ook de aanwezigheid van genderexpertise in het Vredesinstituut.

¹³⁰ Ingeval van handel tussen de lidstaten van de EU wordt van 'overbrenging' gesproken niet van invoer of uitvoer. Dit in samenhang met het bestaan van de interne Europese markt. Enkel wanneer de bestemming of eindgebruiker buiten de EU gevestigd is, spreekt het Wapenhandeldecreet nog over invoer of uitvoer.

¹³¹ Diderik Cops, Nils Duquet, [Vlaamse buitenlandse wapenhandel 2015](#), Vlaams Vredesinstituut, 2016.

17

PARTNERSCHAP OM
DOELSTELLINGEN
TE BEREIKEN

Duurzame Ontwikkelingsdoelstelling 17

Versterk de middelen voor uitvoering en revitaliseer het wereldwijd partnerschap voor duurzame ontwikkeling

Wat staat er in de doelstelling? ¹³²

✔ Financiële middelen

Landen moeten meer middelen vrijmaken om hun capaciteit voor het innen van belastingen en andere inkomsten te verbeteren en ook de ontwikkelingslanden hiertoe steunen. Ontwikkelde landen moeten hun hulpbeloften nakomen, waaronder de toezegging om 0,7% van het Bruto Nationaal Inkomen te besteden aan officiële ontwikkelingshulp en om daarvan 0,15% tot 0,20% te bestemmen voor de minst ontwikkelde landen. Ontwikkelingslanden moeten op bijkomende financiële middelen uit verschillende bronnen kunnen rekenen en hun schuldenlast moet verminderd via mechanismen zoals schuldverlichting en schuldherschikking. Verder moeten er maatregelen genomen worden om investeringen in de minst ontwikkelde landen te bevorderen.

✔ Technologie

De kennis en toegang van ontwikkelingslanden tot wetenschap, technologie en innovatie moet verbeterd worden o.m. via een betere samenwerking (Noord-Zuid, Zuid-Zuid, regionaal en internationaal), meer delen van kennis, een betere coördinatie tussen/van bestaande mechanismen (vooral VN niveau) en via een nog in te stellen mondiaal mechanisme voor technologieoverdracht. Ontwikkelingslanden moeten daarvoor op gunstige voorwaarden of zelfs voorkeursbehandeling kunnen rekenen, naargelang wederzijds overeengekomen werd. De Technologiebank en het Mechanisme voor capaciteitsontwikkeling van de minst ontwikkelde landen op vlak van wetenschap, technologie en innovatie moeten tegen 2017 volledig operationeel zijn. Gebruik van technologieën die dit mogelijk maken, vooral ICT, moet uitgebreid worden.

✔ Capaciteitsontwikkeling

De internationale steun voor effectieve en gerichte capaciteitsontwikkeling van ontwikkelingslanden om de Duurzame Ontwikkelingsdoelen te behalen moet uitgebreid worden.

✔ Handel

Eerlijke, gereguleerde, open en niet discriminerende handel zoals voorzien door de Wereldhandelsorganisatie moet versterkt worden. De besluiten van de Doha Ontwikkelingsagenda kunnen hiertoe bijdragen. De export van ontwikkelingslanden moet aanzienlijk verhoogd worden, doen toenemen, vooral met de bedoeling om het aandeel van de minst ontwikkelde landen in de wereldwijde export tegen 2020 te verdubbelen. In overeenstemming met de besluiten van de Wereldhandelsorganisatie moeten de minst ontwikkelde landen onbeperkt en belastingvrije toegang krijgen tot de markt, onder meer door te zorgen voor een eenvoudige en transparante regels i.v.m. de import uit de minst ontwikkelde landen.

✔ Structurele kwesties, institutionele coherentie en beleidscoherentie

¹³² Deze doelstelling wijkt enigszins af van de andere. Ze focust op het internationale niveau en vooral op de middelen om Agenda 2030 te realiseren vanuit het perspectief van plichten van ontwikkelde landen tegenover ontwikkelingslanden. Er is aandacht voor financiële middelen, technologie, capaciteitsontwikkeling, handel, meervoudige partnerschappen, data, monitoring en verantwoording en voor systeemgebonden kwesties zoals macro-economische stabiliteit, beleidscoherentie en het zelfbeschikkingsrecht van landen. Als ontwikkelde en rijke regio kan Vlaanderen hiertoe zeker zijn steentje bijdragen en er zijn beleid op richten en door laten inspireren.

De wereldwijde macro-economische stabiliteit moet versterkt worden via o.m. beleidscoördinatie en beleidscoherentie. De coherentie van het beleid voor duurzame ontwikkeling moet verbeterd worden. De vrijheid van ieder land om naar eigen inzicht het beleid voor duurzame ontwikkeling en voor armoedebestrijding uit te werken moet gerespecteerd worden.

✔ **Samenwerkingsverbanden van verschillende belanghebbenden**

Het mondiaal partnerschap voor duurzame ontwikkeling moet versterkt worden en aangevuld met samenwerkingsverbanden van verschillende belanghebbenden om kennis, expertise, technologie en financiële hulpmiddelen te mobiliseren en te delen. Effectieve openbare, publiek-private en maatschappelijke samenwerkingsverbanden moeten aangemoedigd en bevorderd worden, voortbouwend op de ervaring en gebruikte financieringsstrategieën van de partnerschappen

✔ **Gegevens, monitoring en verantwoording**

Er moet meer steun komen om de capaciteit van ontwikkelingslanden om kwaliteitsvolle, actuele en betrouwbare gegevens te verzamelen sterk op te voeren tegen 2020. De opbouw van statistische capaciteit in ontwikkelingslanden moet gesteund worden. Tegen 2030 moeten er systemen ontwikkeld zijn die het BBP aanvullen en die toelaten om vooruitgang op het gebied van duurzame ontwikkeling te meten. Hierbij kan voortgebouwd worden op bestaande initiatieven.

Wat kan Vlaanderen doen?

De Verklaring van Agenda 2030 stelt expliciet dat alle doelen gendergelijkheid en empowerment van vrouwen moeten integreren. Dit geldt ook voor de middelen en mechanismen waarvan deze doelstelling gewaagt. Vlaanderen kan hiertoe alvast volgende maatregelen promoten:

1. Verhoog de kwaliteit en de duurzaamheid van de Vlaamse ontwikkelingssamenwerking en van het Vlaams buitenlands beleid door systematisch in te zetten op gendergelijkheid en empowerment en door een specifieke budgetlijn in te stellen voor projecten die gendergelijkheid en empowerment van vrouwen en meisjes als hoofddoel hebben.
2. Teken een eigen Vlaams groeipad uit om de 0,7% doelstelling voor buitenlandse hulp te behalen en reserveer minstens de helft van dit surplus aan middelen voor de realisatie van Duurzame Ontwikkelingsdoelstelling 5.
3. Neem maatregelen om te verzekeren dat vrouwen en meisjes gelijk deelhebben aan de ontwikkeling en economisering van wetenschap, technologie en innovatie. Evenals aan alle andere partnerschappen in verband met Agenda 2030 en duurzame ontwikkeling.
4. Economische diplomatie moet net zoals gewone diplomatie systematisch vrouwenrechten en mensenrechten ter sprake brengen in economische missies. Zorg er ook voor dat in handels- en investeringsakkoorden respect voor deze mensenrechten en voor duurzaamheid opgenomen is, met specifieke aandacht voor de rechten en arbeidsomstandigheden van vrouwen en kinderen.
5. Pleit voor structureel ingebedde kwalitatieve monitoring en participatieve evaluatie om het gevoerde beleid te evalueren, in aanvulling bij statistische dataverzameling. Verzeker dat vrouwen en meisjes en hun belangenorganisaties hier in gelijke mate deel aan hebben.
6. Ontwikkel en steun initiatieven om bijkomende en verfijnde genderindicatoren te identificeren om die toelaten de vooruitgang van Duurzame Ontwikkeling te meten, met inbegrip van indicatoren voor genderbudgetting en breidt de domeinen waarvoor seksespecifieke gegevens beschikbaar zijn gevoelig uit. In principe betreft dit minstens alle data en cijfers waarbij personen betrokken zijn.